

Tijding 1983-1

Kroniek van de heemkundekring

't Zuidkwartier

Tijding 1983 - 1

Uitgave van de heemkundekring

't Zuidkwartier

MAART '83

T I J D I N G 1983 - 1.

Volgorde der artikelen:	Pag.:
x Doelstelling van de Heemkunde Kring	3
x Bestuurssamenstelling	4
x Een nieuw jaar	5
x Van de redactie	6
x De "Oude Hinkelenoordpolder"	7
x Kinderspelliedjes	29
x Rondekring liedje : Groen is 't gras	30
x Mulders	31
x Oude recepten	34
x Onopgehelderde moord te Huybergen	38
x Die goeie ouwe tijd	45
x Uit het oud archief van Putte	46
x Er was eens een meisje vroeg opgestaan	57
x Ossendrecht in oude wegen IX	59

*****
 *
 * Nadruk of overname van "Tijding" 1983-1 of *
 * gedeelten daarvan, in welke vorm dan ook, is *
 * zonder schriftelijke toestemming van het *
 * bestuur en schrijvers der artikelen verboden. *
 *
 * Het Zuidkwartier aanvaardt geen verantwoording *
 * aangaande de stijl en de juistheid der *
 * artikelen, doch laat deze geheel voor rekening *
 * van de ondertekenaars. *
 *
 *****

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING

"HET ZUIDKWARTIER"

Opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende- of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Gemeenten Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, te doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische- en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1983 opgeven d.m.v. storting van de jaarkontributie ad. f 25,-- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14.05.21.437, gironummer van de bank: 1107397.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij: Mej. Bastiaanse, sekretaresses interne zaken,
Antwerpsestraat 47, Putte (N.Br.) tel. 01645-2794 (Na 18.00 u.)

SAMENSTELLING BESTUUR

Dhr. A.J. Pijnen, Voorzitter

Huybergseweg 51, 4631 GD, Hoogerheide Tel.: 01646-2895.

Dhr. L.F. v.d. Bergh, Vice Voorzitter/extern secr.

Aviollandalaan 29, 4631 RP, Hoogerheide, Tel.: 01646-3339.

Mej. M. Bastiaanse, Secretaresse interne zaken.

Antwerpsestraat 47, 4645 BB, Putte Tel.: 01645-2 4.

Dhr. A. Mattheussens, Penningmeester,

Aanwas 27, 4641 JE, Ossendrecht. Tel.: 01647-2662.

Mevr. C. Bolders - van Dooren.

Vogelenzang 3, 4641 JK, Ossendrecht Tel.: 01647-3572.

Dhr. J. van Loon,

Koningin Wilhelminastraat 22, 4641 GS, Ossendrecht,
Tel.: 01647-2782.

Mevr. J.C.V. de Greef-Verhees, Redactie

Aanwas 47, 4641 JG, Ossendrecht

*****
LOSSE NUMMERS "TIJDING".
*****

Losse nummers van tijding zijn verkrijgbaar voor de prijs van f 6,- bij de secretaresse interne zaken.

Mej. M. Bastiaanse, Antwerpsestraat 47, Putte.

Ook nieuwe leden kunnen zich op dit adres opgeven.
*****

EEN NIEUW JAAR

Het klinkt zo heel gewoon, eigenlijk min of meer "*alledaags*". We hebben het immers al zo dikwijls meegemaakt en toch, ieder jaar is anders, omdat we er andere dingen in beleven. Leden en familieleden kunnen er ons in ontvallen. Er kunnen ons kinderen of kleinkinderen geboren worden of bruiloften te wachten staan, om bij het familiale te blijven. Allemaal dingen die zich in vorige jaren niet, of meer of minder, hebben voorgedaan. Eigenlijk dus heel gewoon, omdat dit alles bij het leven hoort, maar toch, telkens weer anders!

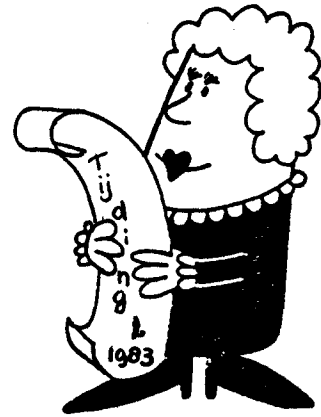
Zo is het ook met onze heemkundekring. Wéér een nieuw jaar, een nieuw verenigingsjaar, dat ogenschijnlijk op de vorigen lijkt, maar toch, óók anders omdat we zoals alle stervelingen bij het begin van een nieuw jaar weer nieuwe ambities, en nieuwe verwachtingen hebben.

Wij hopen o.a. de renovatie van het "*Brabants Huisje*" aan de Binnenweg te Hoogerheide, te kunnen voltooien. Hiervoor is nogal wat geld nodig. Geld, wat we onvoldoende bezitten. Om in de aanloop van deze kosten te kunnen voorzien hebben we gemeend in eerste instantie op onze leden en begunstigers een beroep te moeten doen. Zij zijn namelijk de eerste betrokkenen, die tevens in meerderheid hun fiat aan onze plannen hebben gegeven. Het is dan ook niet zonder reden dat wij U vragen dit plan in de mate van het mogelijke geldelijk te ondersteunen. Omdat ook wij weten dat we in de "*magere jaren*" leven, zijn ook kleine giften van harte welkom, Om ieder in de gelegenheid te stellen iets bij te dragen hebben we een rekening onder het motto "*Steentje bij*". Rabobank te Ossendrecht, nr. 140521437 of gironummer van de bank 1107397 te Ossendrecht ten name van de penningmeester van het "*Zuidkwartier*", Dhr. A. Mattheussens te Ossendrecht. Bij eventuele bijdrage graag het motto vermelden.

Verder koesteren we het voornemen onze "*werkgroepen*" verder uit te breiden en te activeren. Binnen een heemkundekring zijn immers zoveel differente onderwerpen, dat er plaats is voor velen. Werkloosheid, vervroegde pensionering e.d. hebben, alhoewel, meestal zeer tegen onze zin veel vrije tijd geschapen. Deze vrije tijd kan eventueel als men wil binnen onze kring creatief besteden. Misschien aanvankelijk moeilijk is het na wat routine een echt "*zinvolle*" bezigheid. Op dit gegeven komen wij graag nog nader terug.

U ziet, een nieuw jaar maar zeker "*anders*". Moge 1983 ondanks de op wereldvlak sombere vooruitzichten voor U en de uwen, en voor onze kring alleszins een voorspoedig jaar zijn.

A. Pijnen.
Voorzitter.

Een nieuwe lente, een nieuw geluid en de Tijding in een ander jasje. Want, zoals de natuur zich vernieuwd zo trachten wij toch steeds de Tijding te verbeteren en te vernieuwen.

Dat het niet eenvoudig is, om goede artikelen te schrijven zal u ongetwijfeld bekend zijn, maar dikwijls vermoeden wij, dat er lezers(sters) aanvullingen kunnen geven op een bepaalde materie. Jammer, dat deze informatie niet altijd op de redactie terecht komt. Wij staan toch steeds open voor al uw bemerkingen/of aanvullingen.

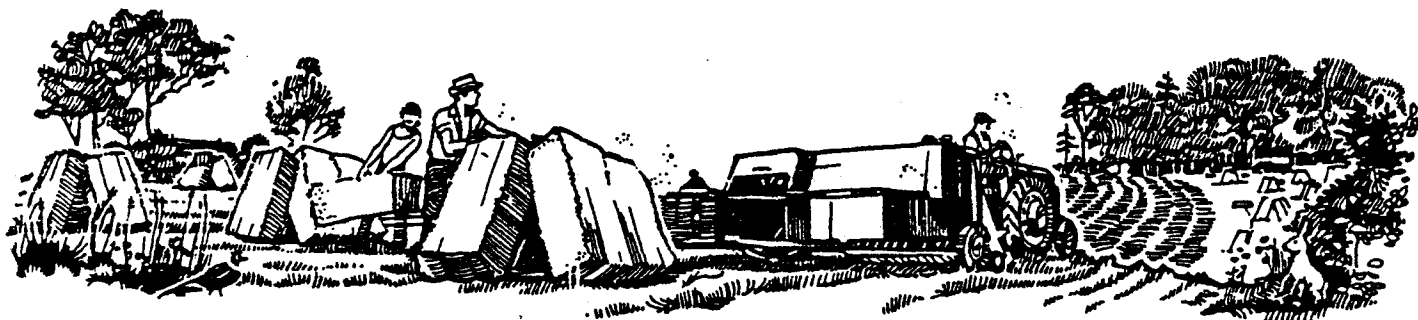
Maar met het voorjaar in het vooruitzicht zal er weer wel het een en ander veranderen. In elk geval zingt de huismereel in onze tuin sinds enkele weken een lied, wat vertelt dat de winter weer achter ons ligt.

En daarom voor u allen, namens alle medewerkers, veel plezier met het lezen van de Tijding, prettige Paasdagen en tot de volgende keer.

Anja de Greef Verhees

Inleveren nieuwe copij: uiterste datum 19 mei 1983.

Sekretariaat Tijding : Aanwas 47, 4641 JG Ossendrecht.

DE „OUDE HINKELENOORD POLDER”

DEEL I.

INLEIDING

Gedurende de laatste paar jaren werden schrijver deses vragen gesteld over de wetenswaardigheden van de *„Oude Hinkelnoordpolder”*. Deze vragen liepen uiteen van de datum van indijking van de polder, tot en met de bouw van de vier tegen de dijk aanliggende kapitale boerderijen.

Ook op deze heeft de polder altijd al veel indruk gemaakt. Het is gewoonweg een prachtige omgeving.

De vette grond, en de statige boerderijen, de klokjes op de daken die bewoners en omgeving konden waarschuwen voor een dijkdoorbraak, of etenstijd, maken nog steeds een machtige indruk.

Met de wuivende bomen op de westelijke dijk roept het geheel herinneringen op aan een ver en groot verleden.

Dit alles deed mij besluiten in zoverre dit persoonlijk mogelijk was, dit verleden te achterhalen, en min of meer te doen, herleven. De geschiedenis van dit gebied voerde uiteindelijk via voorhistorische tijden tot in de *„Napoleontische Tijd”*.

Met betrekking tot de voorgeschiedenis tot ± 1680 gelukte het meestal niet het vrij weinige authentieke bronnenmateriaal over deze periode te raadplegen. Deze oude documenten, bestaande uit keuren, ordonnanties, charters etc. bevinden zich veelal in te verre archieven en zijn daarbij vrij schaars.

Dit heeft tot gevolg gehad, dat een beroep is gedaan op de over deze materie bestaande gedocumenteerde literatuur waarin deze bronnen zijn geciteerd.

Onder deze geraadpleegde literatuur verdient het werk van Drs. C. Dekker, (Zuid-Beveland) een academisch proefschrift, uitgegeven bij Van Gorcum Assen 1971, een aparte vermelding.

Het boek is rijk gedocumenteerd, en is waarschijnlijk het beste "*naslagwerk*" in dit genre wat ooit over Zuid-Beveland is geschreven. Over en vanaf de inpoldering van de Oude Hinkelenoordpolder in de periode $\pm$ 1680 tot $\pm$ 1805 is de voor handen zijnde documentatie veel ruimer.

Hiervan is bij de samenstelling van dat tijdvak dan ook royaal gebruik gemaakt.

Gezien de vrij lange periode die zal worden weergegeven zullen we het geheel in drie fasen behandelen

- A. De voorhistorie van het slikken en poldergebied.
- B. De historie van het slikken en poldergebied vóór 1683. De perioden A en B in deel I.
- C. De indijking van de Oude Hinkelenoordpolder vanaf 1683 en de globale geschiedenis daarvan tot $\pm$ 1805. Deze periode C in delen II en III.

Deze bijdrage beoogt echter allerminst de totale geschiedenis van de polder te zijn. Wel is getracht wat van het wel en wee van dit poldergebied en zijn bewoners aan de lezer bekend te maken. Verder een nadere interesse voor de geschiedenis van deze polders in onze Westhoek op te wekken.

A. De Voorhistorie

De Geologische opbouw

Om de geologische opbouw van het Oost-Zuidbevelandse gebied, en dat onder de Brabantse Wal, te doorgronden bekijken we de geologische geschiedenis (fig.1) vanaf het jong Pleistoceen, en vervolgens de fasen van het Holoceen waarin de afzettingen van Calais, de Hollandveenvorming, de afzettingen van Duinkerken I en II en de vorming van jonge zeeklei sinds de 15e en 16e eeuw plaatsvonden. (1)

Jong Pleistoceen

In de Würmijstijd lag de huidige Noordzee grotendeels droog. De zeespiegel moet tientallen meters lager gelegen hebben.

Ons land was toen direkt verbonden met het Engelse vasteland.

In de laat-glaciale Würmijstijd stijgt de zeespiegel echter aanzienlijk en wordt o.a. "*Het Kanaal*" gevormd. Het rijzen van de zeespiegel doet veel sediment vanuit zee aanvoeren, welke een afzetting van pleistoceen dekzand teweeg heeft gebracht.

In Holland en Zeeland is dit de aanzet tot het ontstaan van de duinvorming.

Het dekzand werd nl. in zandbanken geconcentreerd evenwijdig aan de kustlijn. Door verdere aanvoer van zand vormen deze zandbanken eilanden en tenslotte een enigszins gesloten strandwal waarop zich duinen ontwikkelden. Op het pleistocene landoppervlak ontstaat daar waar de omstandigheden gunstig zijn veen: het z.g.n. basisveen (zie fig.2)

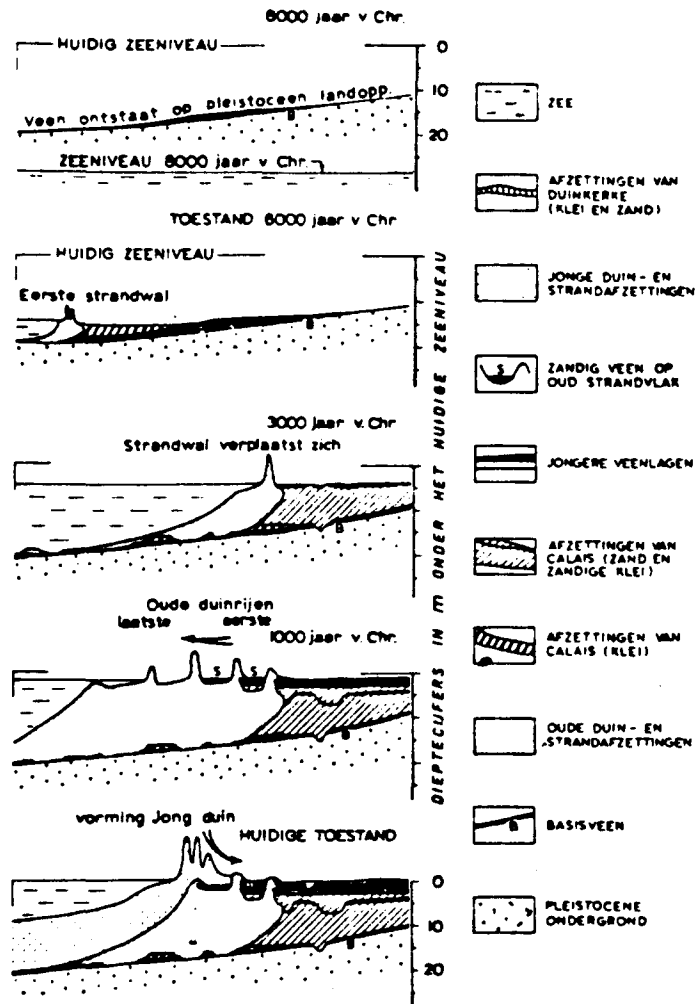
TABEL III INDELING VAN HET JONGSTE PLEISTOCEN EN VAN HET HOLOCEN

HOOFDINDELING	VERDERE INDELING EN OPMERKINGEN		TIJD (voor Chr.)
HOLOCEN	AFZETTINGEN VAN DUINKERKE -1800	AFZETTINGEN VAN HOLLAND	Subatlanticum, heden.
			Subboreaal, kouder
	AFZETTINGEN VAN CALAIS	AFZETTINGEN VAN HOLLAND	Atlanticum, warm en vochtig
			Boreaal, warm, droog
			Preboreaal, nog vrij koud
JONG PLEISTOCEN	LAATGLACIALE WURMTIJD (TARDIOLACIAAL)	Jongere Dryastijd, dekzand Allerødtijd 1)	-8250
	PLENIOLACIALE WURMTIJD OF WEICHELTIJD	Oudere Dryastijd, dekzand Bevat enige koude stadia, 2)	-11.300
	EEMTIJD	Interglaciële tijd	-65.000

1) een iets warmere tijd tussen 2 guardere periodes. Aan de top ligt het stukjes houtskool bevattende "Laagje van Usselo".
 2) ook daarin ontstond dekzand.

fig. 1

6.1.1959

32. Openvolgende stadia in de ontwikkeling van de Hollandse duinkust, vrij naar VAN STRAATEN (1963) en HAGEMAN (1969).

Opmerking: Op de grens van het „strand met veel scheipen” en de daarop rustende Jonge duinen komt westelijk van Bloemendaal ongeveer op A.P. wat grind met tot 10 cm grote schuifstenen voor. Het is nog onduidelijk hoe deze zone is ontstaan.

fig. 2

Het HoloceenCalais

Het verder rijzen van de zeespiegel heeft steeds weer zijn invloed, overstromingen met maritieme afzettingen bepalen de vorming van nieuw land. Zo doet de Calais-transgressie zijn intrede $\pm$ 6000 v. Chr. en moet geduurd hebben tot $\pm$ 3000 $\bar{a}$ 2500 v. Chr.

In deze periode, het z.g.n. Atlanticum vindt aanvankelijk de sedimentatie van oude zeelei plaats, gevolgd door een afzetting van zanderig bodemmateriaal (fig.2).

Het landschap waarop deze Calais-transgressie zijn invloed heeft gehad was een waddenlandschap met kreken die oostwaarts tegen het hoger gelegen glooiende zandlandschap doodliepen waar behalve sedimentatie van klei ook reeds veenvorming plaats vond (v. Diepen). De geologische doorsnede St. Philipsland - N.W. Noord Brabant (v. Diepen, fig. 3) laat echter in tegenstelling tot fig. 2 (Faber) zien dat de sedimentatie van oude zeelei in dit gebied plaatsvond na de sedimentatie van het zandige Calais.

In het ondiepe wadlandschap langs de kust vormde zich schoorwallen, en in dit schoorwallengebied wat zich aan de invloed van de zee ontrok vond veenvorming plaats, het z.g.n. Hollandveen. (3)

Het gebied waar de middeleeuwse dorpen Agger en Hinkelnoord waren gelegen behoort tot de afzetting van Calais, met zoveel reliëf als nergens in Zeeland of Zuid-Beveland vooral het West-Brabantse pleistoceen en het zoete Scheldewater moeten van invloed zijn geweest. Reeds voor de veenvorming moet het daardoor een waddegebied geweest zijn. (Dekker) (4)

Hollandveen

De Hollandveenvorming begon rond 2100 v. Chr. en duurde tot $\pm$ 300 jr. voor onze jaartelling, de periode van het Sub-boreaal en Sub-Atlanticum.

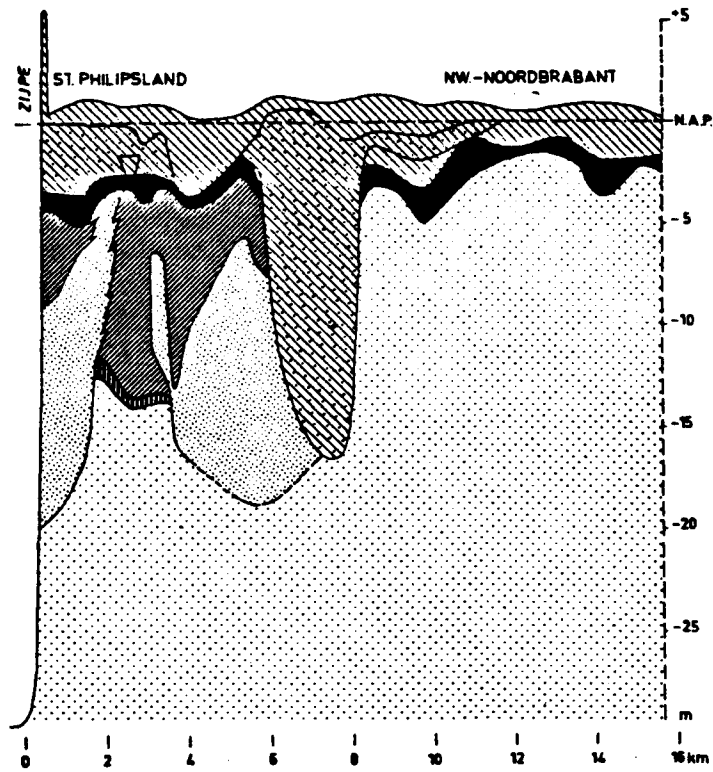
Het Hollandveen komt voor in verschillende dikten al naar gelang de natuurlijke invloeden die hierop ingespeeld hebben.

Zo bedraagt de dikte van het samengeperste veenpakket onder de voormalige schorven van Woensdrecht in het tracé van het te maken Bathse Spuikanaal 2 tot 3 m. en bevindt zich tussen 3,00 en 6,00 N.A.P. (red.)

Duinkerken

Door verdere stijging van de zeespiegel nam $\pm$ 300 v. Chr. een nieuwe ontwikkeling van het landschap een aanvang. De zee begon langs de reeds aanwezige getijdengeulen het veenlandschap door te dringen en er treden dan achtereenvolgens de transgressies

3. Geologische doorsnede (naar De Jong c.s., 1962).

- afzettingen van Duinkerke, overwegend kleiig
- idem, overwegend zandig
- afzettingen van Holland, overwegend veen
- afzettingen van Calais, overwegend kleiig
- idem, overwegend zandig
- basisveen en lagunaire klei
- pleistoceen zand

fig. 3

Duinkerken I en II op. (D I - D II). De D-I transgressies, ook wel de *pré*-Romeinse genoemd, nam dus een aanvang vanaf $\pm$ 300 v. Chr. (Dekker) en heeft in de periode tot $\pm$ 300 na Chr. gezorgd voor afzetting van klei langs de rivieren en op het oude veenlandschap en vormde nieuwe krekken en geulen in het bestaande landschap. Als de D II transgressie $\pm$ 300 na Chr. aanvangt is het Oostelijk deel van Z-Beveland een waddegebied met overal meren. Het vloedwater zette het zwaarst meegevoerde zanderige materiaal direkt af tegen de kreekwanden en zo ontstonden de oeverwallen in Zeeland en elders.

De D I en D II transgressies hebben op het hoger gelegen achterland tegen de Brabantse Wal weinig invloed gehad zodat uit deze periode weinig slibafzetting in het betrokken gebied voorkomt. (5) Doordat het veen kort aan de oppervlakte zat zijn later in dit gebied de "*moermeringen*" ontstaan die meermaals de aanleiding waren van een dijkdoorbraak.

De sliblaag met jonge zeeklei die het veen in onze polders en schorren bedekte is voornamelijk ontstaan na inundaties van de 15e en 16e eeuw.

Vóór deze periode moet het veen op verschillende plaatsen aan de oppervlakte hebben gelegen, soortgelijke situaties deden zich ook voor in de polders tegen de Brabantse Wal. (6)

Na de laatmiddeleeuwse overstromingen "*drijven*" de polders gemiddeld nog $\pm$ 100 jaar.

De reeds genoemde sliblaag, ook elders nog vermeld, bracht een verdikking van het kleipakket teweeg.

Wat bij herindijkingen in de zeventiende eeuw tot vruchtbaarder gronden leidde.

De in dit gedeelte aangehaalde schrijvers hebben, zoals de lezer wel gemerkt zal hebben ten opzichte van de duur en tijdsindeling der geologische periodes onderling een enigszins afwijkende mening .

Nergens is echter het algemene beeld geweld aangedaan.

De Historie

De geschiedenis van het land en de schorren in het gebied waarin de latere Oude Hinkelenoordpolder zou worden aangelegd gaat eveneens terug tot in een ver verleden. Deze vangt reeds aan in het Merovinge - Karolingse tijdperk.

De vermeldingen omtrent het betrokken gebied zijn eerder schaars en zijn meestal onleend aan documenten die o.a. door het taalgebruik en ouderdom wel eens voor verschillende verklaringen hebben gezorgd.

Toch hebben diverse deskundigen de geografische ligging van de aangeduide gebieden vrij nauwkeurig kunnen bepalen.

De Abdij van Nijvel zou al in de zevende en achtste eeuw goederen gehad hebben in het gebied van Rilland. Deze zouden de abdij zijn

nagelaten. In een oorkonde van Keizer Otto I, gedateerd 24 Jan. 966 staan deze schenkingen met name genoemd en gelocaliseerd.

Verder in een oorkonde van Otto II, dd. 27 Juli 980.

Deze "*schenkingen*" zouden teruggaan tot het jaar 783. Bij nagelaten goederen uit 659 worden de "*Bevelanden*" genoemd.

Waarschijnlijk ging het om het "*eiland*" Rilland (7).

De schenkingen aan Nijvel werden de "*Gertrudisgoederen*" genoemd. Gertrudis de H. Abdis van Nijvel leefde inderdaad in de zevende eeuw. Ze was de dochter van Pepijn van Landen en zijn echtgenote Itta ofwel Idduberga.

Gertrudis werd omtrent het jaar 633 geboren. Pepijn overleed in het jaar 646. Zijn weduwe Itta bouwde op aanraden van St. Amandus een klooster op haar goederen te Nijvel.

Daarna nam ze de sluier aan en trad in, met enige maagden en haar dochter Gertrudis, in dit klooster.

Itta was gedurende twaalf jaar abdis en overleed omtrent het jaar 658. Gertrudis volgde haar op en overleed drieëëndertig jaar oud op zeventien maart 666. (8)

De genoemde "*Gertrudisgoederen*" vielen "*Nijvel*" dus wel degelijk toe in de tijd dat Gertrudis er abdis was. Talrijke parochies en kerken droegen en dragen nog de naam in die gebieden waarvan zij indertijd "*patrones*" was. Ook in het nu overwegend protestantse Zeeland worden kerken aan haar toegewijd.

De goederen van Nijvel in het Zeeuwse en West-Brabantse zijn door meerdere schrijvers aangehaald en genoemd bij de data 877-897 en dus eveneens in 966 en 980.

Op 8 juli 877 in een diploma van Keizer Karel de Kale. (9)

Daarna op 26 juli 897 in een bevestigingsoorkonde van Koning Zwentibold. De reeds aangehaalde data 966 en 980 zijn ook door Dekker vrij uitvoerig vermeld. In de gegevens uit de tiende eeuw is ook de streek van "*Berghen*" genoemd, alhoewel hier ook Geert-ruidenberg of "*Berghem*" bij Antwerpen in het geding zouden kunnen zijn. Van de oorkonde uit 966 bezit men te Bergen op Zoom ook thans nog gegevens, al dateert het stuk daar precies een jaar later. De Latijnse tekst geeft vermelding van de schenking aan de abdij van Nijvel van "*Berghen*" en de drie eilanden "*Bevelant, Spuisant en Gerselac*." (10)

Met Gerselac is door latere naamsverklaring volgens sommige deskundigen Ierseke bedoeld. Bijna algemeen neemt men aan dat de Abdij van Nijvel al zeer vroeg rechten had in het gebied van Antwerpen - Bergen op Zoom. Talrijk zijn ook in deze streek de kerken toegewijd aan de H. Gertrudis.

Vrij recent is nog eens gewezen op de Nijvelse aanwezigheid in West-Brabant (11)

De rechten van Nijvel ter weerszijden van de benedenloop van de Schelde bleven geruime tijd bestaan.

Nog op 22 Aug. 1289 verklaarde Raso I van Liedekerke, Heer voor Breda aan Geerard van Wezemael Heer van Bergen op Zoom hem te zullen bijstaan in een geschil met de abdis van Nijvel over de rechten op de tienden van Halsteren, Noordgeest, Bergen op Zoom en Zuidgeest. (12)

De Heren van Breda blijken in meerdere gevallen de rechten van de

Abdij van Nijvel te hebben ondermijnd, en zelfs teniet hebben gedaan.

Breda

Met wiens geschiedenis en "*Heren*", ons gewest, en dus ook dat van de Schelde, is gemoeid geweest. Als "*naam*" is Breda voor het eerst genoemd in het jaar 1125.

In een acte van hetzelfde jaar i.v.m. een gedane schenking aan de abdij van Afflighem zijn onder de getuigen:

"Arnulfus en Ingelbertus van Breda."

Ruim 25 jaar later in 1152 noemt men Breda in een oorkonde der graven van Namen.

Hierin komt een Beatrix van Laroche voor, die daar optreedt namens haar zoon Godfried van Breda.

Tussen 1156 en 1161 is deze Godfried, Godfried I van Breda. Na hem komt Hendric I.

Hendrik I verleende tussen 1165 en 1179 bepaalde rechten aan de Norbertijnen Abdij van St. Michiels te Antwerpen.

Zijn opvolger Hendrik van Schoten (van Breda) verleende tussen 1174 en circa 1187 bepaalde rechten aan de Vlaamse Abdij van ter Duinen en haar dochterstichting Ter Doest.

Op deze abdiën zullen we nog nader terugkomen. De laatst genoemde mannen waren meer dan gewone landheren en bezaten in feite een hoge rang. De opkomst van het "*Huis*" van Breda moet in nauw verband hebben gestaan met de vorming van het hertogdom Brabant.

De "*Hertogen*" van Brabant stamden uit de graven van Leuven van wie Renier Langhals de grondlegger was.

Koning Zwentibold, reeds genoemd, een bastaardzoon van Koning Arnulf van Oost-Frankenland regeerde in Neder-Lotharingen van 895 tot 1000. Hij was een zwakke figuur die niet tegen Renier Langhals was opgewassen. Lambrecht, graaf van Leuven, 1003-1015, ziet men algemeen als stamvader van de Brabantse "*dynastie*". Hij had ook de voogdij over het klooster van Nijvel. Zo is ook de latere bemoeienis van Breda met de eigendommen van de abdij te verklaren.

Vele getuigenissen stellen hen in genoemde zaken als leenheren van de Hertogen van Brabant al is het daar niet iedereen mee eens zoals verder zal blijken.

Wat de heren van Breda voorts betreft:

Gotfried van Breda uit het huis van Schoten, x Lutgardis overleed in 1216.

Hij werd opgevolgd door zijn oudste zoon, eveneens Gotfried geheten, bij diens sterven in 1227 waren zijn twee kinderen nog minderjarig. Zijn minderjarige erfgenamen kwamen onder de voogdij van Gilles van Breda, hun oom. Gilles voerde een wanbeheer, of iets van dien aard, en kreeg ongenoegen met de hertog van Brabant. Hendrik, de oudste zoon van de laatst vermelde Gotfried schijnt deze toch te zijn opgevolgd. Hij werd op zijn beurt opgevolgd door zijn broer, de zoveelste Gotfried in 1231.

Deze Gotfried maakte op St. Marcusdag van het jaar 1246 zijn testament en stierf dezelfde dag. Zijn opvolger werd niet zijn enige zoon, Hendrik, aan wie hij reeds een rente had toegekend, maar zijn

oom Hendrik, een zoon van Gotfried + 1216. Deze Hendrik noemde zich in maart 1250 of waarschijnlijk al eerder, op 29 juni 1248, "*Heer van Breda*". Hij moet in - 1254 zijn overleden.

Genoemde Hendrik was, naar het er op lijkt, bepaald geen "*brave Hendrik*". Krachtens de statuten van de domkerk van Utrecht is hij priester geweest. Tussen 1234 en 1246 was hij deken van de St. Lebuineskerk te Deventer.

Bij pauselijk decreet van 17 Aug. 1246 werd hij van zijn kerkelijke beneficiën vervallen verklaard.

Een jaar tevoren kreeg hij een excommunicatiebesluit te verwerken omdat hij koos voor de Kohenstaufer Frederik II.

Hendrik kreeg van de Paus toestemming om in het huwelijk te treden opdat het "*Huis*" van Breda niet zou uitsterven.

Zoiets kon nog in die dagen.

Zijn vrouw was waarschijnlijk Elisabeth, genoemd in 1251. Hendrik zou dus omstreeks 1254 zijn overleden.

Zijn goederen gingen onbetwist over op zijn zoon, eveneens Hendrik van Breda. Zoon Hendrik werd in 1268 opgevolgd door zijn zuster Elisabeth. Elisabeth stierf kinderloos in 1281.

Daarna kreeg men de eerste verdeling van Breda.

Bij de gegevens van het huis Breda is gebruik gemaakt van twee versies die niet geheel eensluidend zijn. Te weten de Bredase, die voornamelijk is nagegaan, (13) en, vervolgens die van Juten (14).

In verband met deze laatste over een korte periode. Ook hier hebben dus lezingen en interpretaties tot wat van elkaar afwijkende meningen geleid. De kans is daarom groot dat ook dit excerpt niet geheel vlekkeloos is, al zal ze de juiste versie, zo die al bestaat, toch kort nabijkomen. Wat de rechten van de Hertogen van Brabant ter weerszijden van de Schelde betreft zijn er menige aanwijzigingen. De Hertogen van Brabant, die de titel van "*Markgraaf des Heyligen Rijks*" voerden, oefenden daardoor het "*Souverain Herenrecht*" over een gedeelte van de rivier uit. Dientengevolge hief hij op de Oosterschelde tol en baakrechten te Vosvlietshille, Tholen, Eendrachtermuiden, Borgvliet, Ossendrecht, Santvliet, Haernisse, Heerencapstol en te Vortvurenmuiden.

De tolleren van Schakerloo, Bergen op Zoom werden door de leenman van de Hertog, de Heer van Breda ontvangen.

Andere leenmannen van Brabant hieven de tolleren van Valkenisse, Rilland, Agger en Hinkelnoort. (15)

Deze laatste plaatsen lagen dus allen op Oost-Zuid Beveland. Enkele daarvan waren naar we verder hebben vernomen wel degelijk tolplichtig aan de Heer van Breda.

De hier geschetste situatie moet ontstaan zijn na de verbrokkeling van Neder-Lotharingen en afgaande op andere feiten tussen ± 1200 en ± 1250. Hiermede is de "*berichtgeving*" i.v.m. de "*Brabantse*" aanwezigheid in het Zeeuwse nog niet uitgeput.

De heren van Kruintingen en van de Maelstede waren in de twaalfde en dertiende eeuw nog leenmannen van de Heren van Breda.

Deze laatsten hadden hun bezittingen aan de vroegere werkzaamheden van de kloosters en abdijen, als die van Sinte Gertrudis te Nijvel, en van de Onze Lievevrouwe abdij te Tongerlo te danken.

De genoemde "*Bredase Lenen*" lagen te Agger, Krabbendijke, Nieuwlande, Valkenisse, Rilland en Morlodenesse bij Krabbendijke. (16)

De Heren van Kruiningen en van de Maelstede hadden ook nog rechten ten zuiden van Bergen op Zoom. Het "*Huis de Maelstede*" was van 1309 tot 1457 "*Halfheer en of Vrouw*" van Ossendrecht.

De Kruiningers waren van ± 1250 tot ± 1494 Heren van Woensdrecht. In laatstgenoemd jaar kwam Woensdrecht geheel aan Bergen op Zoom. Wat de Schelde betreft legden in 1370 schippers uit Zandvliet, Berendrecht, Ordam, Lillo, Ossendrecht, Woensdrecht, Hildernisse, Bergen op Zoom en Halsteren verklaringen af "*van den stroeme die den Hertoghe van Brabant toebehoert*". (17)

Bij verscheidene verklaringen hadden de Hertogen van Brabant het recht op de rivier vanaf Rupelmonde, en dat zou opgehouden hebben te Vosvlietshille in de buurt van St. Philipsland.

De historische rivier richtte zich daar naar het westen en spoedde zich verder voort in het Zeeuwse.

Daar in het Oost-Zuid-Bevelandse gebied moeten de schorren van Agger reeds vroeg in de twaalfde eeuw zijn ingedijkt. (18)

Tenminste als we afgaan op het gegeven, dat dit gebeurde vóór de inpoldering van het "*eiland*" Rilland, en de dorpen Rilland en Maire. En in het gebied van Agger ontstond de latere Oude Hinkel-noordpolder.

Op elf maart 1186 gaven de abdis Berta en het kapittel van de broeders en zusters van Nijvel aan de abdij van Ter Duinen in cijns "*totam terram de Relant quam tenebat Arnulfus pro Quinque solidis de Amprepois annis singulas censualiter persolvendis*". Wat te vertalen valt als: "*Het in cijns geven van het hele gebied van Rilland, dat Arnulfus van Rilland in leen had voor vijf solidi (Geldstukken) van Amprepois ieder jaar als cijns te betalen*".

De schenkingsacte voor Ter Duinen is verloren gegaan maar de voornaamste beschikking is bewaard gebleven in een oorkonde van Paus Innocentius III van 21 mei 1199 waarbij deze Ter Duinen in haar goederen heeft bevestigd.

Onder wordt genoemd: "*Gangriam de Rillandh cum omni libertate iure et dominio sicut in ecdam terra Tenuerat Arnoldus de Rillandh de Henrico de Scoten et ipse Henricus cum Uxore sua et fillis Quicquid in ea proprietatis et possessiona Quicquid iuris et domunii cum allius appenditis habebat ecclesie vestre sollempni donatione contulit*" (19)

De vertaling van dit oude latijn is ongeveer als volgt:

"*De schuur van Rilland met alle vrijdom, recht en beheer, gelijk op dezelfde grond Arnold van Rilland bezat van Hendrik van Schoten (Heer van Breda) en al hetgeen Hendrik zelf met zijn vrouw en kinderen aan eigendom bezit recht en beheer met andere aanhorigheden, daar in plechtige schenking aan uw kerk schonk*". (20)

Arnulfus de cijns houder is dezelfde als Arnolfus de Rilland, de leenman van Hendrik van Schoten, de Heer van Breda tussen 1174 en ± 1187.

De "*Brabanters*" hadden dus wel degelijk een vinger in de pap. Dekker merkt dan ook terecht op dat de Heren van Breda zoveel mogelijk goederen van Nijvel zowel rond Bergen op Zoom als ook op het eiland Rilland en het Oostelijk gelegen deel van Zuid-Beveland

(o.a. Agger) hebben getracht in te palmen. Iets, zo zegt hij, waarin ze voor een belangrijk gedeelte zijn geslaagd. Voor het grootste gedeelte zouden ze zijn "*geursurpeerd*"(21) En dus niet in leen zouden hebben gekregen. Dit zou in hoofdzaak betrekking hebben op de goederen ten oosten van Rilland. Toch is dit niet zo aannemelijk als het lijkt, in enkele gevallen kunnen ze de macht wel aan zich hebben getrokken. Maar wanneer ze hier regel van hadden gemaakt zouden andere en hogere "*Heren*" het hun wel belet hebben.

Het dorp Agger moet opgekomen zijn in de 12e eeuw. In de 12e en 13e eeuw lag het in het gebied van de "*Kleine Aggerpolder*" aan de samenvloeiing van de Schelde en Honte. Dus niet ver van de Brabantse Wal in de richting van Ossendrecht.

In den beginne moet de Aggerpolder niet zo groot zijn geweest. De polders waren daar in die tijd omgeven met ringdijken en vormden min of meer eilandjes die zeer kort bij elkaar lagen. De dijken waren over het algemeen laag en meestal niet hoger dan $\pm$ drie meter.

In 1190 en 1276 vinden we Agger genoemd door de geleide (tol) die door de "*Ambachtsheren*" werd geheven. Deze tol was in het bezit van de Heren van Breda die door zijn "*Homines*" mannen van Agger, werden geïnd, zoals ze ook aan de overkant bij het Brabantse Zandvliet een tol bezaten. (22) De tol van Agger was bedoeld voor de Honte, die van Zandvliet voor de Schelde. Beide tollenen komen ook voor in een ongedateerde oorkonde van Godevaart van Schoten, Heer van Breda, die in het begin van zijn "*regering*" omstreeks 1190 moet zijn uitgevaardigd. (23)

In het jaar 1246 gaf de Heer van Breda aan Hendrik Buffel, Heer van Schakerlo in leen het "*officium*" (ambachtelijk gezag) van Agger. Gedurende 1257 verwierf Hendrik Buffel ook het land van Agger. Om precies te zijn gebeurde dit op 30 maart 1257 door Raso van Liedekerke, voogd voor Hendrik, erfgenaam van Breda. (24)

Agger is voor het eerst genoemd in het jaar 1187 bij de schenking van Krabbendijke aan Ter Doest. Onder de getuigen was "*Everbout de Aggara*" (25). In 1291 ontbreekt Agger als tol op de Honte, terwijl hij in 1276 nog bestond. Meer dan waarschijnlijk is de polder door een geweldige vloed in 1288 door de zee verzwolgen, en waarschijnlijk ook het omliggende gebied. (26) Toen Agger verdronk was het al geen eiland meer. Omtrent de stichting van het verdronken dorp Agger vermelden van Empel en Piers het jaar 1242. (27)

Hinkelenoord was oorspronkelijk mogelijk ook een eilandje dat voor het eerst genoemd werd in 1248.

Dit dorp lag ten zuiden van de monding van de Hinkelingedreef aan de Schelde. We moeten de oorspronkelijke locatie situeren in het schorregebied ten noordoosten van de tegenwoordige Hoogerwaardpolder (zie fig. 12).

Hinkelenoord was dus oorspronkelijk mogelijk ook een eilandje. Toen in het midden van de 13e eeuw de St. Pieterspolder werd inge-

dijkt kwam het vast te liggen (28).

Bij de grote overstroming van 1288 bleef Hinkelenoord echter bestaan. De naam Hinkelenoord is ten opzichte van de huidige Oude en Nieuwe Hinkelenoordpolder dus zeer misleidend omdat het een ander gebied betreft.

In 1312 doet de Heer van Breda afstand van al zijn goederen en heerlijke rechten op het voormalige eiland Rilland waaronder gerekend "*buytendijs de Agghere, ende ander al wytdijck*" (29) Dit was niet zo verwonderlijk, de zaak was immers in 1288 of daaromtrent vergaan.

Over de Heren van Breda heerst ook de mening dat ze in het betrokken gebied niet altijd de gehele macht bezaten, doch meermaals "*advocatus*" waren en dus de rechterlijke macht en of het burgerlijk bestuur uitoefenden. Hierdoor kon het gebeuren dat ergens de macht werd gedeeld door méér dan één "*Heer*" of "*Vrouw*" en ieder dan met een van elkaar verschillende bevoegdheid.

In de 14e eeuw is het stil rond Agger, het gebied was immers geïnnundeerd, als is het moeilijk aan te nemen dat er niets gebeurde want het heeft ongetwijfeld niet geheel onder water gestaan. Dit moet het dan mogelijk gemaakt hebben dat er nog vee heeft kunnen grazen. Op kaartje fig. 4 is de situatie van verschillende waterschappen aangegeven in de 14e eeuw.

Tussen "*Honte en Hinkele*" in het oosten van Zuid Beveland, omvat het gebied o.a. Rilland, Bath, Kreefe, Hinkelenoord, dat aan de Hinkelenkreek lag en Agger.

Vergelijkt men dit met de kaartjes fig. 5, 6, 7, dan krijgen we toch de indruk dat in 1288 Agger niet geheel ten onder is gegaan. (30)

Van voor de watervloed in 1288 is er van een parochie Agger in feite niets opgetekend. Waarschijnlijk bestond ze dan ook niet.

Hinkelenoord blijkt in 1371 een parochie te zijn. Op 20 juli van dat jaar staat Hinkelenoord als zodanig aangegeven. En zekere Pieter, pastoor van Steelvliet is in 1321 o.a. ambachtsheer van Steelvliet, Hinkelenoord en Kreeke (31)

In 1421 was Thonis Claey's Kempensoon, schout van Hinkelenoord, hij kreeg de benoeming van Jan van Beyerens. (32)

Met de waterstaatkundige werken moet het in Oost-Zuid Beveland toch niet al te best zijn gegaan in de 15e eeuw.

In 1438 werden er herstellingswerken uitgevoerd in het gebied van Reymerswale en Hinkelenoord aan de Oostelijke Scheldedijk. Agger was toen in feite nog drijvende. Deze dijkreparaties herhaalden zich nog eens in 1455. (33)

In het gebied van Honte en Hinkele waar de reeds genoemde dorpen in lagen hadden de parochies in de 14e en 15e eeuw de zorgen voor de dijken en de watergangen. De ambachtelijke schouten en schepencolleges de verantwoordelijkheid. (34)

Het ontbrak deze heren aan kennis en aan werkelijke macht, ze waren immers afhankelijk van hun "*opperheren*".

Alleen de dijkgraven van Hinkelenoord hadden in feite iets te vertellen (35)

Omtrent dezelfde tijd dat de dijkreparaties in het aangrenzend gebied waren voltooid werden de werken om Agger terug in te dijken aangevat.

Hendrik van Borssele liet zich in 1448 door het kapittel van Oudmunster de tienden van Agger beloven. De indijking werd in 1459 begonnen en de werken kwamen vermoedelijk in 1461 gereed en omvatten de Grote en de Kleine Aggerpolder.

De Grote Aggerpolder werd met zijn 1550 gemeten de grootste polder in de late middeleeuwen op Zuid-Beveland.

De Kleine Aggerpolder, ook wel Ziguïtpolder genoemd (Zeïkuit) met uitwateringssluï en 219 gemeten "*schotbaar*" land was veruit de kleinste van de twee.

Bij elkaar dus met de Grote Aggerpolder die 1204 gemeten schotbaar grond bevatte waren ze samen met alles der op en der aan 1830 gemeten groot. (36)

De vrij juiste ligging van de polders en plaatsen zijn gesitueerd op fig. 5.

In de nieuwe bedijkte polder w.o. Grote en Kleine Aggerpolder, bestond de parochie Agger voor 1471. De kerk van Agger komt voor in de "*fabrieksrekening*" van het domkapittel te Utrecht in 1471/1472.

(37) de parochie Agger bestond echter al eerder. De waarschijnlijk oudst bekende afbeelding van de kerk van Agger is terug te vinden op de wellicht oudst bekende Scheldekaart van 1468. (38)

Op een ander detail van deze kaart treffen we ook de kerk van Hildernisse aan. (39)

Raadpleeg voor beide kerken fig. 6 en 7. Deze kerk en parochie van Hildernisse waren evenals velen andere in de streek toegewijd aan de H. Gertrudis.

Hinkelenoord overstroomde in 1477 geheel terwijl de andere ambachten behouden bleven. (40) Dit was precies 22 jaar nadat dijkreparaties van kaliber hadden plaatsgevonden.

Wolfert van Borssele, Heer van Vere was omstreeks 1485 ook "*Heer van de Aggerpolders*". Deze waren toen tezamen 1423 gemeten "*Schotbaar*" land groot, iets wat al eerder werd aangegeven. (41)

Hierin waren niet begrepen de killen, kreken en zogenaamd onland. Rond 1500 blijkt Corn van de Heyden "*rentmeester ende scout mijns Heeren van Beveren in Aggeren*" te zijn. "*Verclaers*" van de tienden in die tijd. (42)

Watersnoden kwamen in de 15e en 16e eeuw min of meer regelmatig voor. Begin 16e eeuw was er de geweldige St. Cosmas en Sint Damiaansvloed van 26 op 27 sept. 1509.

Als gevolg hiervan vaardigde Maximiliaan van Oostenrijk een ordonnantie uit op het dijkonderhoud op de 4e Dec. 1509. (43)

Op fig. 8 is de afbakening van de onderscheidene gebieden betreffende de ordonnantie op de dijklasten etc. weergegeven. (44)

De nummers die op het kaartje staan verwijzen naar de zogenaamde "*kavels*".

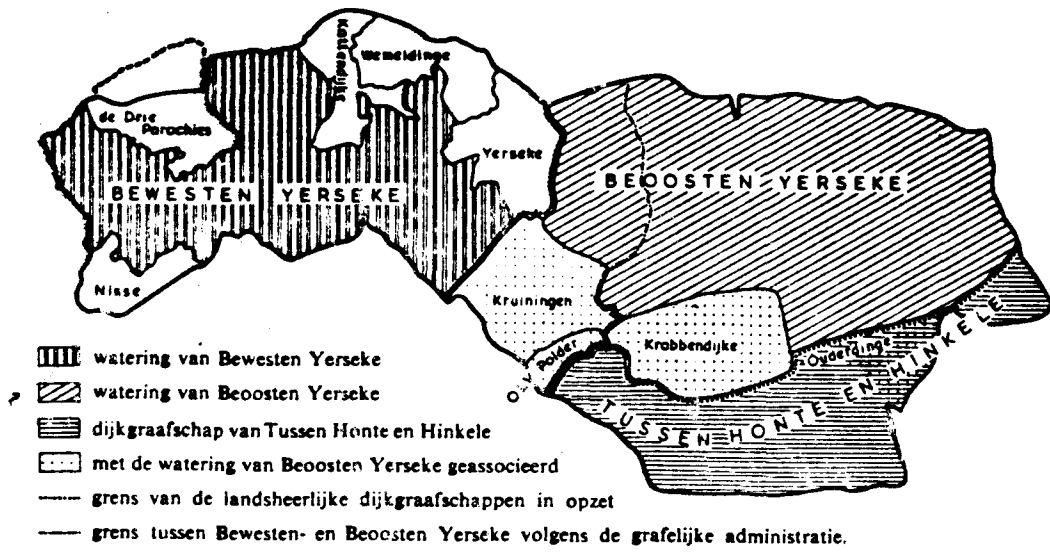
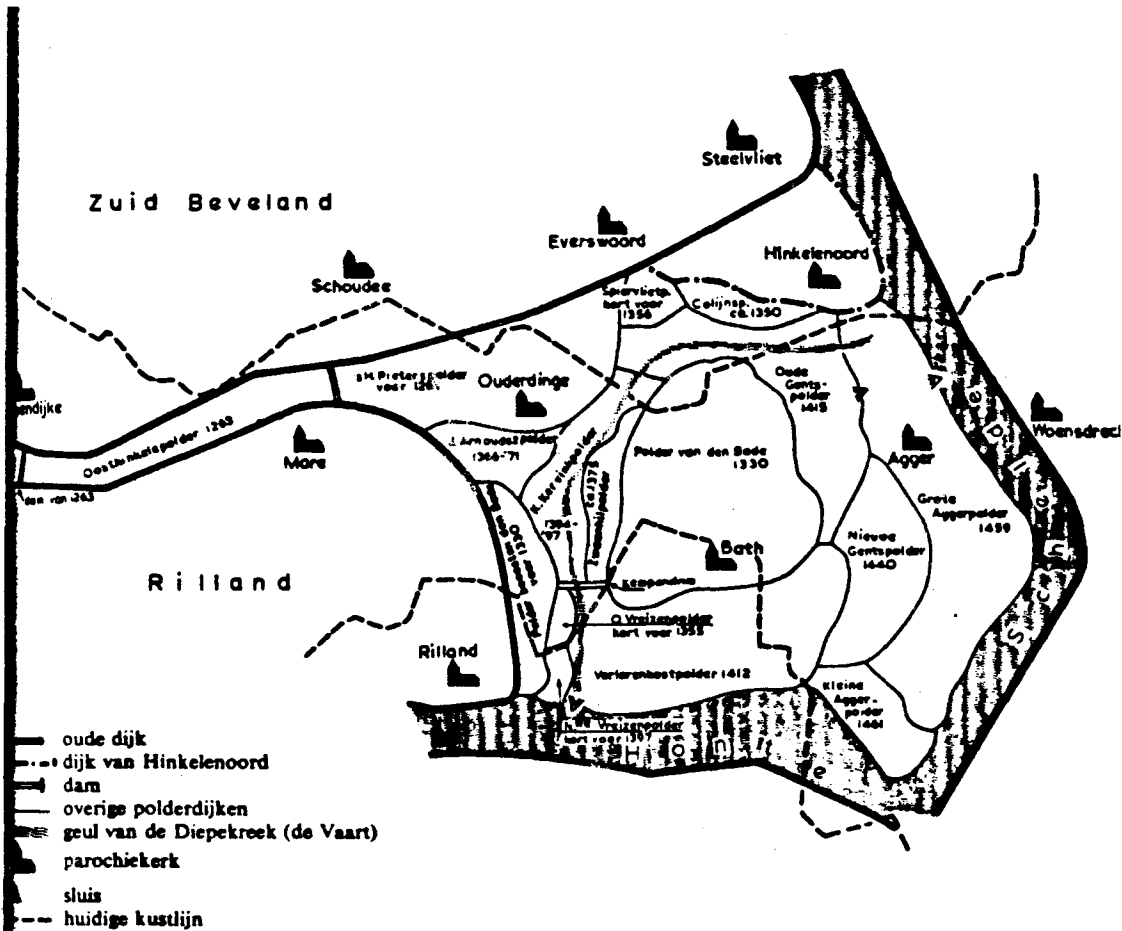
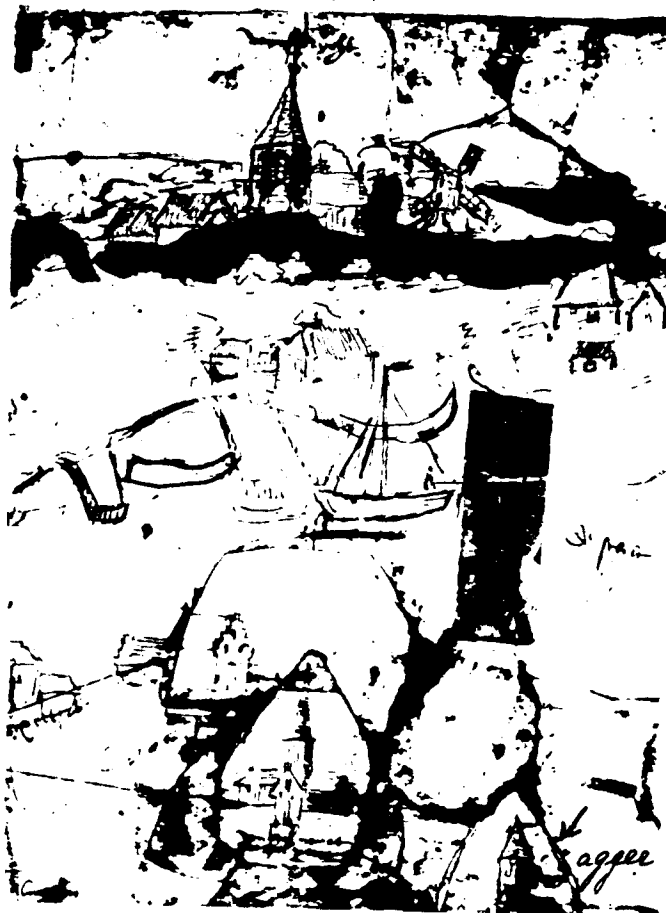

fig. 4 Situatie +- 1460

Afb. 38. Het eiland Bath en de overige polders in het zuidoosten van Zuid-Beveland (vermoedelijke situatie).

fig. 5 +- 1460

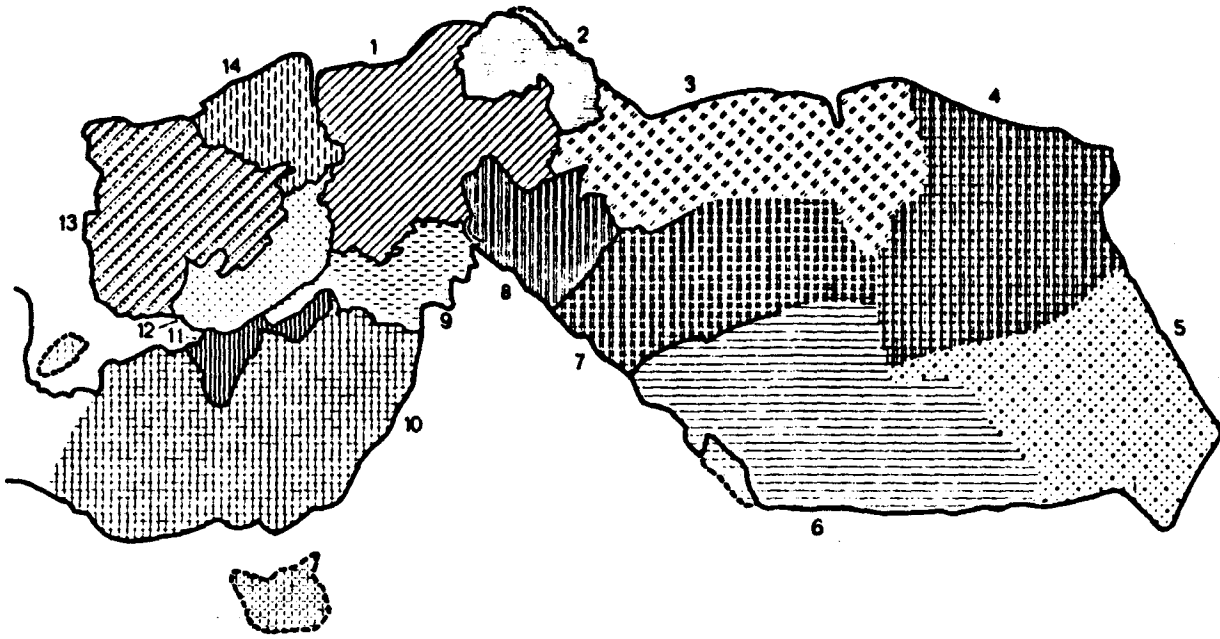
De Schelde tussen Hinkelenoord (beneden) en Woensdrecht (boven). Rechts onder nog een fragment van de kerk van Agger. Gedeelte van de oudst bekende Scheldekaart, 1468. Brussel, Algemeen Rijksarchief.

fig. 6

De Schelde, de Brabantse oever met het veer van Vijfhuizen (links) het kasteel van Borgvliet, het dorp Hildernisse en rechts het veer van Roversberge. Onderaan links het dorp Assemansbroek en rechts de torenspits van Kreke op Zuid-Beveland. Gedeelte van de oudst bekende Scheldekaart, 1468. Brussel, Algemeen Rijksarchief.

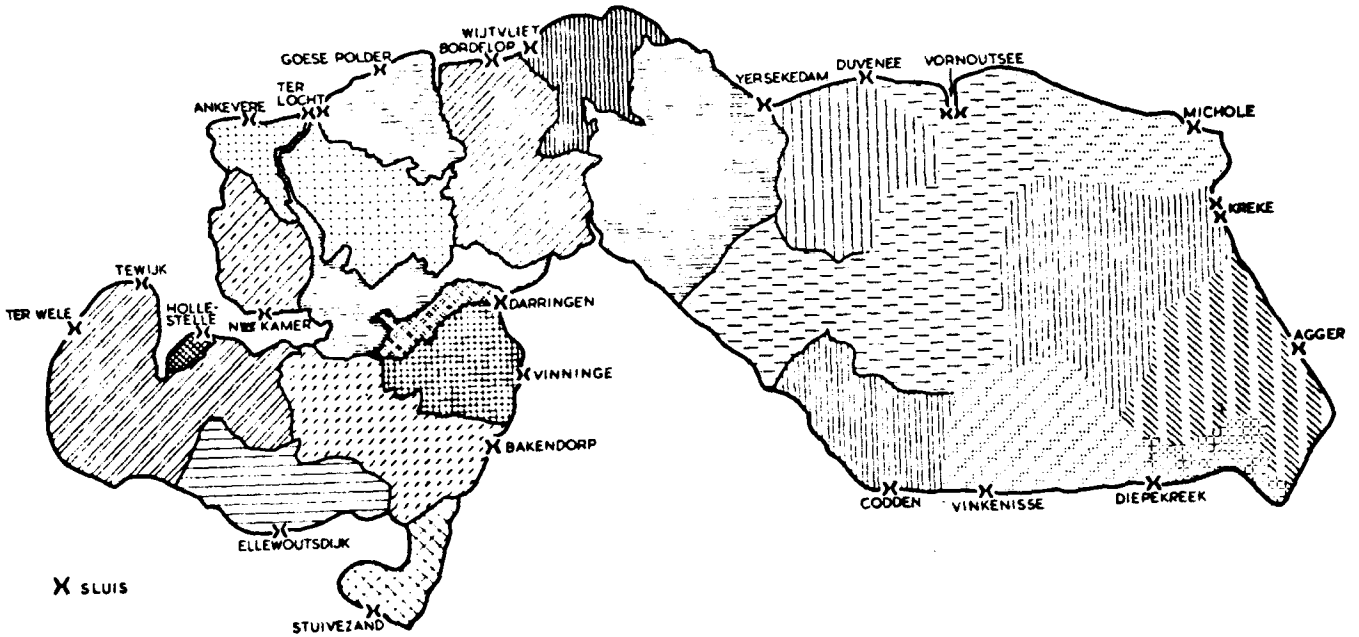
fig. 7

Afb. 51. De verdeling van de dijklast volgens de ordonnantie van 1509.

fig. 8

De cijfers geven de kavels aan volgens de ordonnantie, zie blz. 606, 608 en 609.

Afb. 50. De waterlozing omstreeks 1525.

fig. 9

Onder meer kavel 4: De dijk vanaf Reymerswale tot de grens van Steelvliet en Hinkelenoord.

De onderhoudsplichtigen daarvan waren de geërfdn van Reymerswale, Michole, Assmansbroek, Kreke, Steelvliet, Everwaard en Schoudee, die allen min of meer in dit gebied waren gelegen.

Verder onder kavel 5: De dijk vanaf de grens Steelvliet, Hinkelenoord tot de grens met Rilland-Bath.

Dit is o.a. ook het gebied van Agger. Onderhoudsplichtigen waren de geërfdn van Hinkelenoord, Agger, Ouderinghe, Bath en de Gentspolders die in het aangeduide gebied lagen.

Onder de geërfdn dient men de "Heren" te verstaan.

Met de afwateringen moet het na de eerste decennia van de 16e eeuw toch beter zijn gegaan.

Op het te raadplegen kaartje fig. 9, staan alle uitwateringssluizen met een)(aangegeven. (45)

Agger loosde via het Cromvliet met een sluis op de rivier de Agger de oude waterweg tussen Zeeland en Brabant.

Op veel kaarten staat de Agger ook wel als Schelde vermeld.

Dit kwam omdat ze behoorde tot het stroomgebied van de Oude Schelde.

De kerk van Agger bleek in 1529 nog niet geheel afgebouwd. (46)

Een lange bouwperiode voor een kerk en in dit geval waarschijnlijk een kerkje, was vroeger niet abnormaal. Over het algemeen bouwde men wanneer er geld voorhanden was.

Het is echter zelfs de vraag of de kerk wel ooit helemaal gereed is gekomen!

Het dorp Agger moet namelijk bij de zware stormvloed van 5 november 1530 geheel verloren zijn gegaan. (47)

Kort daarop volgde de geweldige vloed van 1532. Deze beide overstromingen veroorzaakten een totale innundatie in het Zuid-Oosten van Zuid-Beveland.

De overstroming van 1530 moet verschrikkelijk geweest zijn.

Jan Janssen Reigerberch van Kortgene maakte er een rijm op.

Het komt voor in zijn boek "*Dije Cronijcke van Zeelandt*" dat in 1551 in Antwerpen werd gedrukt.

"Als men screef, duysent vijffhondert en de dertich ten vijffsten dach november 't worde U ondeck doen gebuerde jammer ende druck seer, seer smertich ten tijden van den Keyser Carolus due veyfste effect.

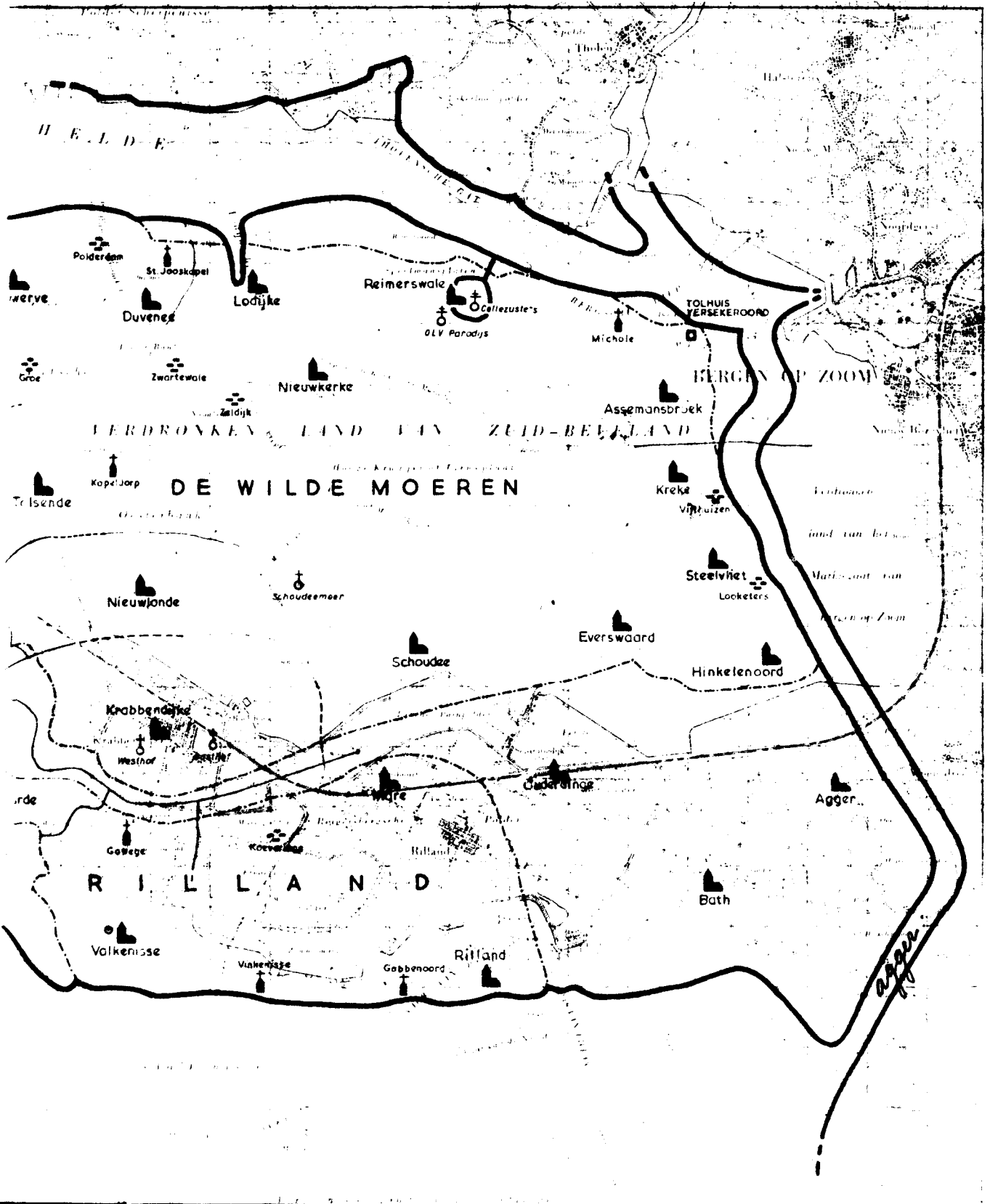
Eenen groothen hooghen vloet isser gestreckt over gheheel Zeelandt deier tgroot mishaghen. Sach men menick mensche weene cermen ende deerlick Claghen" (48)

Het gevecht tegen het water gaf men echter ook toen niet op.

Omstreeks 1536 werden Agger, Bath, Hinkelenoord en delen van Everswaard en Rilland in enen gemenen polder herdijkt. (49)

Een andere bron stelt de indijking van Hinkelenoord en Agger op 1533 en Bath op 1536, waarbij Hinkelenoord en Agger als één eiland zouden zijn ingedijkt. (50)

	dorp met parochiekerk		klooster
	(gehucht met) kapel		grangia
	gehucht zonder kapel		kustlijn 1530
	berg (werf)		parochiegrens

Graanschuur, Uithof

fig.10
schaal 1:100000

Wat er ook van zij, ook dit alles duurde niet lang, de St. Pontiaansvloed in 1552 betekende in feite het einde. Geheel Oost-Zuid Beveland is toen geinnundeerd. In 1559 zou men nog getracht hebben wat van het verdronken land boven water te krijgen. Zo dit al gebeurde, dan is het resultaat toch nihil geweest.

Van de verdronken parochies Agger en Hinkelenoord gingen op 15 februari 1552 aldus ook alle gronden verloren.

Onder de Parochie Agger

De Grote Aggerpolder	1550 gemeten
De Kleine Aggerpolder	280 gemeten
De Oude Gentspolder	665 gemeten
De nieuwe Gents, of Korenpolder	535 gemeten

Onder de Parochie Hinkelenoord.

De Kolijspolder	172 gemeten
De Spiervlietpolder	91 gemeten
De Oudelandpolder en de Wester- en Zuidpolder	oppervlakte onbekend. (51)

De namen Agger en Hinkelenoord zijn we in vele schrijfwijzen tegengekomen.

Agger als: Aggara, Aggere, Aggher, Agghere, Agher, Aggheren, Den Aggere, Den Agger enz.

Hinkelenoord

als: Hinclenoerde, Hincklenoirde, Hincklennoorde, Hinclenoert, Hinkelnoerd, Hincklenoird, Inclenoirt, Incklenoirdt, Inckelenoerd enz. (52)

Om de lezer wat meer helderheid te verschaffen over de thans in dit gebied gelegen polders ten opzichte van de eertijdse, raadplege men fig. 10, 11 en 12. Wat de oudtijdse locaties betreft, wijken deze wel iets t.o.v. elkaar af.

Veel van de overstroomde dorpen zijn voorgoed verloren gegaan, terwijl andere elders weer werden gesticht. In feite was het laatste dus niet veel meer dan het herleven van een oude naam.

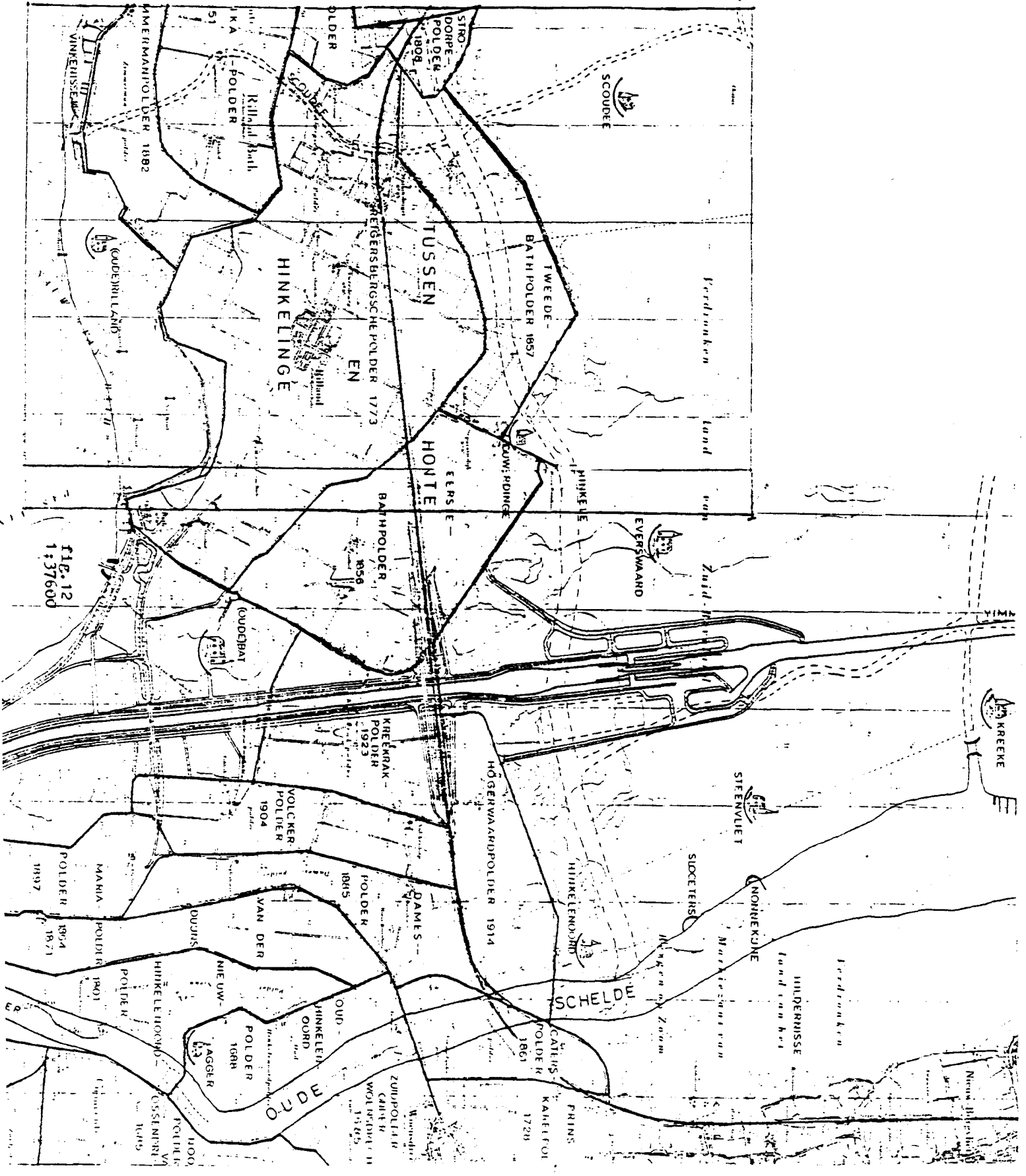
Het totaal overstroomde gebied is nimmer geheel op de zee terug gewonnen. De kaartjes geven hierin een duidelijk overzicht.

De plaats waar het oudtijdse en oorspronkelijke Hinkelenoord was gelegen moeten we nú op Brabants gebied en de Oosterschelde gaan zoeken. Wanneer de afsluiting van het Markiezaatsmeer tot stand zal zijn gekomen, wordt Hinkelenoord misschien door drooglegging van het schorgebied ooit nog een tot leven geroepen.

Agger is voor het grootste gedeelte opgegaan in de Oude Hinkelenoordpolder en de andere westelijk aanliggende polders.

Het oud gebied ligt nu voor een groot gedeelte ook op Brabantse bodem. Een nieuwe plaats Agger, zal er door reeds bestaande inpol-

Fig. 11+12
schaal 1:37600

deringen ook wel nooit meer komen.

In de voormalige vaargeul, de oude scheepvaartroute op de oude grens tussen Brabant en Zeeland leeft de naam "Agger" bij insiders nog voort. Na de grote overstromingen in de 16e eeuw begon de Agger door aanslibbing te verzanden en te verlanden zodat ze waarschijnlijk nog vóór 1600 haar scheepvaartfunctie verloor.

Meer westelijk op Zeeuwse bodem ontstond min of meer terzelfde tijd de Kreekrakgeul, die de scheepvaartfunctie van de Agger overnam. Intussen was de Tachtigjarige Oorlog uitgebroken, Gedurende die oorlog viel er aan herindijkingen niet te denken. Het water begon echter zoals gezegd meer en meer slib af te zetten, wat het schorregebied aanmerkelijk verhoogde.

Pas na 1648, "Vrede bij Munster", maakte men plannen voor herindijking. In 1651 dijkte men het Neerland van Woensdrecht in, bestaande uit het Zuidland (Zuidpolder) en het Noordland. Ongeveer het gebied van de huidige Prins Karelpolder.

Verder in 1652 onder Ossendrecht, Calfven en Hoogerheide, de Noordpolder van Ossendrecht.

Weinige jaren daarna was alles te herdoen:

De Agger was intussen niet veel meer dan een flinke watergang.

Zijn betekenis werd uiteindelijk zo klein dat de meeste bewoners uit het gebied hem ten onrechte "De Kreek" of de "Sjammer" (Scammes) gingen noemen. De originele en belangrijke naam kenden de meesten niet meer.

Na de dijkdoorbraken in de laatste helft van de zeventiende eeuw werd er van Brabantse en Zeeuwse zijde het plan opgevat het Zuidland van Woensdrecht en een gedeelte van de voormalige Aggerpolders dan als Oude Hinkelenoordpolder opnieuw in te dijken. De Agger bleef toen de grens tussen de beide polders, en de beide gewesten.

Hiermede is dit relaas over de voorhistorie van het polder- en slikkengebied van de latere Oude Hinkelenoordpolder inclusief de historie daarvan ten einde.

Mogelijk voldoende om uw belangstelling te wekken voor een volgende aflevering.

Waarbij we nader in zullen gaan op de Oude Hinkelenoordpolder zelf.

Februari 1983.

A.J. Pijnen.

Gebruikte afkortingen:

A.R.A.	=	Algemeen Rijksarchief
Blzd.	=	Bladzijde
B.O.Z.	=	Bergen op Zoom
Fig.	=	Figuur
G.A.B.	=	Gemeente archief Bergen op Zoom
N.L.	=	Namelijk
O.A.	=	Onder andere
R.R.	=	Raad en Rekenkamer
T.o.v.	=	Ten opzichte van

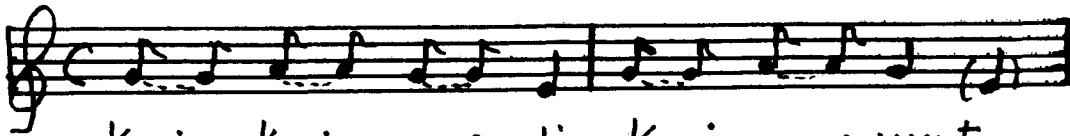
Noten:

1. Prof. Dr. Ing. F.J. Faber "Hoe Nederland ontstond"
Katwijk aan Zee Servire 1979. Blz. 113 t/m 123
2. Ibidem Blz. 119
3. D. van Diepen, "De Bodem van Nrd. Brabant" Wageningen 1968.
Blz. 18 en 19.
4. Zuid-Beveland, Historische Geografie door C. Dekker, van Gorcum
en Cie. Assen 1971, Blz. 11 t/m 26
5. Ibidem
6. Ibidem
7. P.J. Aarsen "Rilland, Bath en Maire" Blz. 4
8. Prof. Dr. J. van Mierlo s.j. "Met de Heiligen het jaar rond"
Bussum, Paul Brand 1948, Blzd. 366 t/m 369.
9. Dekker Blzd. 73
10. Inventaris van het archief van de Raad en Rekenkamer te
Bergen op Zoom, Inventarisno. 1, Gemeentearchief Bergen op Zoom.
11. Gaspar Geerts, "Berendrecht en West-Brabant".
Uitgave Polderheem van de Heemkring der Antwerpse polders 1982
blzd. 10.
12. Inventaris R.R. te B.O.Z. inventarisno. 26, G.A.B. te B.O.Z.
13. "De Geschiedenis van Breda" Bergman N.V., Tilburg 1952 de blzd.
26, 27, 28, 41, 42, 56, 141 en 231.
14. Inventaris R.R. te B.O.Z. inventarisno. 714 G.A.B. te B.O.Z. een
weergave van de latijnse tekst in het Nederlands uit Taxandria
1934, blzd. 286 t/m 289.
15. Mertens en Torfs "De Geschiedenis van Antwerpen" Antwerpen 1845
Deel I Hoofdstuk 7, Blzd. 59.
16. W.A. van Ham in "Historisch Jaarboek voor Noord- en Zuid-Beveland"
artikel Zuid-Beveland en West Brabant, Blz 84.
17. W.A. van Ham, in "Schelde en Rijn verbonden" B.O.Z. sept. 1975 blz.3
18. Dekker Blzd. 149.
19. Ibidem Blzd. 140 en 141
20. L. Vercammen, Essen.
21. Dekker, Blzd. 141.
22. Ibidem Blzd. 122.
23. Ibidem, en van Aarssen, blzd. 4.
24. Inventaris R.R. te B.O.Z. Inventarisno. 714 G.A.B. te B.O.Z.
25. Dekker Blzd. 123
26. Aarssen Blzd. 7 en Dekker Blzd. 122, 123, en 287.
27. M. v. Empel en M. Piers "Zeeland door de eeuwen heen". Middelburg
1935, Deel I Blzd. 113.
28. Dekker Blzd. 123 en 124
29. Ibidem blzd. 123.
30. Ibidem blzd. 517.
31. Ibidem blzd. 378
32. Ibidem blzd. 421.
33. Ibidem blzd. 603.
34. Ibidem blzd. 603.
35. Ibidem blzd. 547.
36. Ibidem blzd. 293 en 318.
37. Ibidem blzd. 356/357.
38. Gedeelte van de oudste Scheldekaart origineel Algemeen Rijksarchief
Te Brussel.
39. Ibidem.
40. Dekker blzd. 547.
41. Ibidem blzd. 223 en noot 36.
42. Ibidem blzd. 421 / 422
43. Ibidem blzd. 606, 608 en 609.
44. Ibidem blzd. 607.
45. Ibidem blzd. 582.
46. Ibidem blzd. 294.
47. Van Empel en Piers Deel I Blzd. 113.
48. P.J. Aarssen Blzd. 31
49. Van Empel en Piers Deel II blzd. 217.
50. Dekker Blzd. 294 en 295.
51. Aarsen, Bldz. 41 en 43
52. Dekker register blzd. 647 e.v.

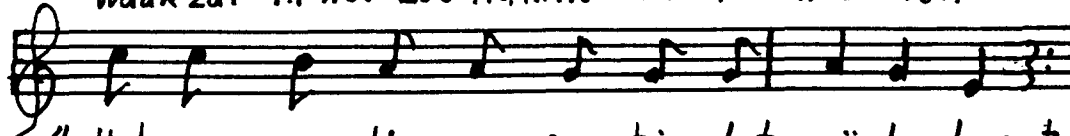
KINDERSPELLIEDJES

Onlangs kreeg ik 'n schrift te leen, waarin kring en andere kinderspelliedjes staan opgetekend, o.a. ook liedjes die in deze streek door de kinderen worden en misschien nog steeds spelend worden gezongen. Enkele daarvan heb ik overgenomen. Ik hoop dat door het lezen van deze kringliedjes bij velen onder ons weer prettige jeugdherinneringen naar boven komen.

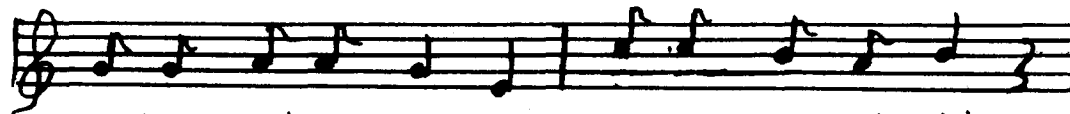
Rondekringliedje; Krui-e Krui-e wagentje.

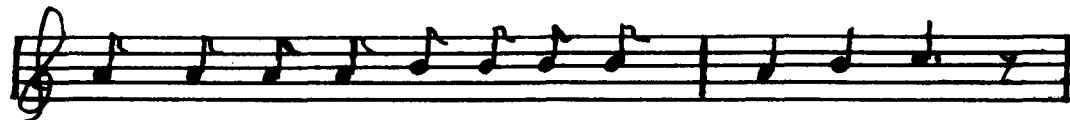
Krui-e Krui-e wa-gen-tje Krui maar voort
Waar zal ik het zoe-ken. Hier in alle hoe-ken

'k Heb zom aar-dig wa-gen-tje dat mij be-hoort.
Hier in al-le straa-ten en ik weet niet waar.

'k Heb het al ge-von-den. O, wat ben ik blij.

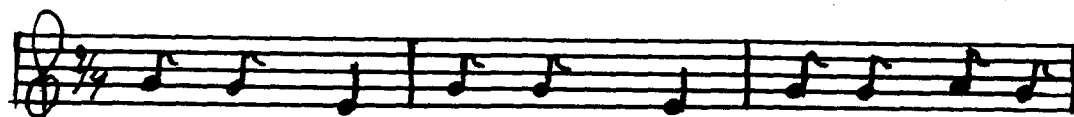
Kom mijn lie-ve lom-mer-tje, Kom ach-ter mij.

Speelwijze:

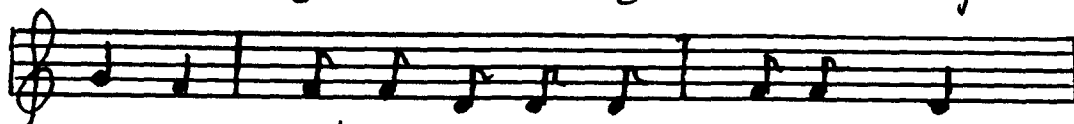
Kring loopt zingend rond, één kind loopt buiten de kring in tegengestelde richting. Bij: " 'k heb het al gevonden" blijft de kring staan. Bij: "Kom mijn lieve", tikt het kind dat buiten de kring loopt een paar kinderen van de kring aan. Deze kinderen gaan dan een rij vormen achter het kind dat rondloopt en zo wordt het spel steeds herhaald. De rij wordt steeds langer.

RONDEKRING LIEDJE: GROEN IS 'T GRAS

Groen is't gras, Groen is't gras on-der mij-ne

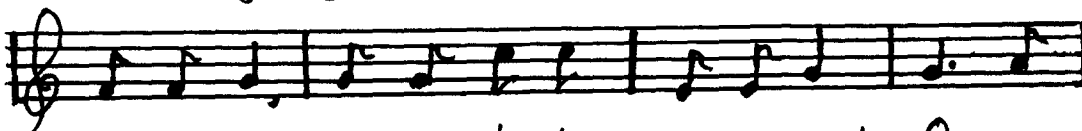
voe-ten. 'k Heb ver-lo-ren mijn bes-te vriend.

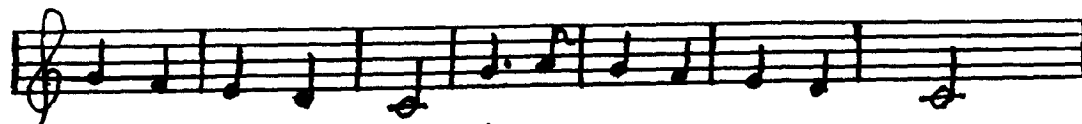
Waar zal ik hem zoe-ken? Hé daar plaats ge-maakt

Voor die jon-ge da-me. En de koe-koek

op het dak, Zingt zijn lied op zijn ge-mak: O mijn

lie-ve Au-gus-tijn. Deze da-me zal het zijn

Speelwijze:

De kinderen staan in een kring. Eén loopt er buiten om. Bij: "Hé daar, plaats gemaakt", schiet het ineens tussen twee kinderen door in de kring, loopt er dwars doorheen, gaat er aan de andere kant weer uit en vervolgt in de oude richting zijn weg om de kring.

Bij: "Deze dame zal het zijn", tikt het een paar kinderen van de kring aan. Deze kinderen vormen met het ene kind een rij. Zo groeit er een slinger ten koste van de kring. Het tempo van het lied mag niet terwille van het aftikken vertraagd worden.

MULDERS

Ge dink bij ow eige, gao' get nouw wural over mulders, daor et de Tijding al van vol gestaon.

Dà wel, mar neej ovur "*molenaars*" agge voelt wa' dik bedoel. Duus over de maaikever in ut Latijn, Melolontha, vulgaris L. ofwel melontha. Melontha L. gejete.

De naam maaikever ies wel goed, ze verschijne altij in maai of begien juni in de bwome. Ut zen leifebbers van bwoomblaoyers Vural ut jonge blad van 'd eikebwome daor zen ze raozend nor. Mar wij noeme dā gin maaikevers mar mulders.

En toch, 'z emme wel iet van de "*graonmaoler*", want ur zen naomelijk twee sekse van maaikevers. Net āsdā baai alle levende "*species*" ies, witte wel.

Dun jene ies bruin, en dun aandere bruin bestove, net as nun mulder of nun bakker, deej mei zun waarck bizzig ies.

Ze ebbe bij oos de naam van Koning en Bakker. Mar weej nouw wā was, of ies dā weet iek neej.

Het ben naomelijk gin sekser van zespwotige mulders.

À jullie ut wete dan witte mjeer dan iek en iest mwooi meigenome.

At ter veul van deej mulders zen, dan iest un echte plaog.

Mjeestal gebeur'tà om de vier jaor, heb iek in deskuundige waarke geleze. De grwote plaog van deej mulders zen toch wel aachter de ruug, dink iek.

Ze zuule al wel veul "*ingeleverd*" emme, neej dur towdoen van de regering, dā neej. Mar dur de bespuitinge van de bwoomkwekers.

Deej bjeesjes zen naomelijk ok klein en kunnne dur eige ok neej verweire.

En dan ies ut inlevere geblaoze, at de staarkere komt.

Bij dun bwoomkweker gaot de kost vur, dun baot uit, en das toch wel wā te begrije. Ze motte toch leve !

Kurt naor dun oorlog 40-45 zen zur misschien toch wel wā straf aon gaon staon.

Ze ebbe de bjeesjes op ur uid gezete meei alwoodarsenaot, lindaon en endosulfan. Zo 'd ak vrees, dā ter bij de mulders ok al wā teveul ingeleverd ies.

En agget zow neej ies dan emme ze geluuk gad en staon ze ur worschijnlijk beter vur dan 'd aandere klentjes.

We zen toch wel un bietje afgedwaold want de woofdmoot betreft de mulders en iervan speciaal ut mulders schuudde eigeluk.

Dā mulders schuudde dā kan iek me nog goed herrienere ut mun kienderjaore. Op nun schwone zondagmieddag trokke we dur op uit, mun ouwere broer, mun zuuster en ieke.

We trokke jeest in de riehting van de kerk. Ut was waarm.

We kwamme bij de vijver, tegenover Wiezie Borremans; beter gekend as Wiezie de Kammer.

Deeje baainaom ontljeende eej aon zijn vaoder Adriaonus. Iek hoop, dā te famillie me dā neej kwaolek zal neme, en daor vertrouw iek toch op. Want 's emme jeenige tijd geleje een reunie gouwe, en emme

nun kam as symbool genome. Ies dā nouw neej prachtiég?

Het kroos dreef nun centimeter diek op deeje vijver. Zow, dā ge eigeluk ging water mjeer kont zien. Dā trok toch neej zo mun aondacht, mar un ijskaar!

Wiezie sting buite meej zun ijskarke, want ijj verkocht ijs in zonne vrije tijd.

Zow ging dā, ge moest meej alle stokke slaoge om un uissouwe aon de praot te ouwe.

Nouw, oije wij gin cint op zak in oos kiendejaore, of ge moest jeen van de tweij cinte achteroover drukke deeje ge voor de kerk kreegt, dan konde deeje bij Jaas Verdult gaon versnoepe.

Mar toen we bij Wiezies aon kwamme zeeje iek, zo mar inees "Wiezie un eske van vijf".

Mun broer en mun zuuster deeje keke me net aon of iek de "Baank van Engelaand" gekraakt oij.

Want iek kon toch gin geld emme!

Dā oijek dan ok' neej. Wiezie greep zun apparaot, ut grwootste formaot, leej ur zó nun roonde waofel in deeje um goed vol, en leej ur un waofeltje op. En op ut moment dat eej ut eske aon mijn wou geve trok iek ur van oonder.

Bij Jan Gorres, de cafehouwer/bakker meej gaank lienks dun oek om, dun Ostrechse weg op. Daor waachtte iek mun broer en mun zuuster, deeje mette gebakke peire bleve zietten, op.

Ze keke me zow mar vies aon.

We trokke wijer, en kwamme aon de limonaadebrouwerij van Leon Snepvangers, deeje vervaordigde ut "Snepké" de limonade van eige bwojem om zow te zegge.

Ak mun eige neej vergies è slachter Theuns er nog jeerder ingewoond. Mar nog vurdien nun Joodse peireslachter, Pastwoor Krüger + 1879, kinde um goed, deeje et over um geschreven, al waore ze jelemaol gin vrienden, alles bealve zouwek zegge!

Deeje Ostrechseweg was nouw vroeger de Oofdstraat van Oogeraaje, mar dā kon dur toen al laank neej mjeer aon afzien.

Ut uis van Toontje Jacobs en ut uis bij de stjeenfabriek van Jacobs en Carpentier waore de schwoonste uize van de weg.

Dā 'd uis van de stjeenfabriek kende ik zelfs van bienne. Ge zuul zegge, ow kan dā nouw, zo nun snotter?

Toch was dā neej zow'n woonder.

Kaotje de Dwooy oij ies tege mijn gezeed dā wannjeer ge daor Neuwejaor giengt weense, un sigaor kreegt.

Vur dā'k vjeertien jaor wier eb iek um neej overgesloge meej neuwjaor weense.

En mar paffele zonder touwkes aon de broek. Nouw trokke we dur vurbaaj en passant de greens Oogeraaje/Woosdrecht - Ostrecht ovur.

Daor un eendje vurbaaj, doke we rechts de Zaandstraot in.

Deeje was aon weerskaante afgezet, meej bwomen en nun kaant.

Wā wijer erin gao'get stijl nar beneje. Aon de rechse kaant noemde wij dā Boerkesbaarg.

Daor gienge we mulders schuudde uit ut eikehout. We waarkte saome we deje alles in jeen blekke dwoos.

A we dur genoeg oije gienge we ze verdjele.

Op aantal, en op koninge en bakkers, De mjeeste mulders kregge nun gaore draod aon dur pwootje.

En dan mar blaoze, en blaoze, tot as ze gienge vliege, want dá was de bedoeling.

Effin, deej van deeje tijd zen, wete dá ze net zow goed as ikke.

Ow laank atta rituweel kienderspel staand gouwe et weet iek neej precies. Dieremiesandeling zouwe ze nouw zegge.

Mar toen docht daor echt niemand aon.

Uitgevloge trokke we dun "*Baarg*" op, ut was ur zow geimzinnig, er waore un soort lwoopgraove en reste van Abri's en zow.

Ut deej deenke aon oorlog. En om damme al laank ging oorlog mjeer gad oije docht iek aon Napoleon en aon dun tachtigjaorige oorlog.

Aon kanonne en aon geweire. De fantazeej laot zun eige neej weer-ouwe, dá witte.

Leje van oze kring emme me uit dun droom golpe. Ut jele net van gange en Abri's ies aongeleed gedurende dun jeerste wereldoorlog.

Oos konigin Wilhelmina et de waarke nog bezocht.

Ma zonder helm of geweir, wel te verstaon.

Of ze nouw te voet gekomme ies, met de fiets, den autow, of meej ut peird, mar dur "*spore*" eb iek neej meer truuggevonne.

Ut was ok wá laank geleje eej.

As we vant pseudo oorlogsverleje genoeg kregge trokke we dwars de Zaandstraot over de "*kaant*" in. Daor greude "*piepers*" ofwel

"*Lelietjes der Dalen*", in ut latijn Convallaria.

Deej meij mwooje wiette blommekes witte wel, deej zow lekker ruuke en van schadew ouwe. En trouwes, ze staon dur nouw nog!

Un sieraod vur de omgeving.

Laandschappeluk is de omgeving jeel schwoon. Mar de laandbouwgrond deej tur aon greenst, en wá ze de Gjeest noeme, brrr...!!

Munne Franswom zaoliger deej op Calfen wuonde zeej ur van: "*Ij ies nog te slecht om messe te wette nun pieraos scheurt er zinnen buik*".

Daor in de burt liegt nog zow wá, ut "*Brengbrwood*". Jao, dá dies dun orginele naam deej ge echt in 'd ouwe stukke kunt vinne.

Mar 't ies tegenovergestelde natuurlek.

Ut was bloed, zwjeet, traone, en ginne garnot.

As we in de Zaandstraot alles oije waor we vur gekomme waore, trokke we truug naor Oogeraaje, en op 't aovedete af.

De mulders wiere dur oos altij aon un proef onderworpe, we zette ze meej eikeblayers onder un dwoos, meej soms nog nun stjeen erop. Ow ze 't deje, iek weet ut neej, mar dun aandere morge waore ze vertrokke.

Deej kleine bjeesjes konde ontsnappe aon deej machtiger waore dan zijzelf. En dá kunne wij neej! Mar alleej, wij vliege dan toch neej aon nun gaore draod. Al schil ut neej veul, agge ziet wat ur ammel op oos afkomt. En at dá wá 'd aarg woord, laot ow eige dan neej uit den bwom schuudde.

Jan van Antwerpen.

januari 1983

Op het artikel in Tijding 1982-3 betreffende oude recepten uit de crisis en/of oorlogsjaren hebben we een veelheid aan reacties gekregen.

Dat de huisvrouw in die jaren vindingrijk was is wel duidelijk. (Trouwens, velen zijn dat in onze tijd ook). Maar wist u dat er zelfs in de oorlogsjaren een *"Commissie inzake Huishoudelijke Voorlichting en Gezinsleiding"* was gevestigd in Den Haag?

Een van de grootste inzendingen voor dit artikel kwam van Mevr. E. v. Diejen - Montré uit Hoogerheide.

Uit de hoeveelheid van de door haar ingestuurde recepten zullen wij alvast een deel behandelen. Ook de praktische wenken van toen worden belicht. Wij geven de tekst weer in de taal en schrijfwijze van die tijd en zullen zo volledig mogelijk diverse uitgaven op de voet volgen.

MAALTIJDEN, DIE WEINIG BRANDSTOF VRAGEN

Nu de brandstoffen gerantsoeneerd zijn, is de huisvrouw er op uit maaltijden te bereiden, die niet veel brandstof verbruiken.

Het eerst denkt men dan aan sla-gerechten van rauwe groenten.

Deze bereidingswijze kost niet alleen geen brandstof, maar bovendien profiteert men maximaal van de voedingswaarde van de groenten. Ook is men zuinig met brandstof en tevens met voedingsstoffen, indien men de aardappelen met weinig water kookt en de groenten zonder water of met zoo weinig mogelijk water opzet, 1 kg. aardappelen kan met gaar laten worden met een bodempje kokend water.

Bereidt men de groenten en aardappelen als stampot, dan heeft men slechts één warmtebron nodig. De stampot zal echter alleen weinig brandstof kosten, als men de bestanddeelen met weinig kokend water in de goed gesloten pan snel aan de kook brengt, alles op een kleine vlam kookt en niet langer dan nodig is verhit. Het eenige nadeel van deze bereiding is, dat door het langdurig stampen lucht in den stampot komt, waardoor de vitaminen van aardappelen en groenten in waarde achteruit gaan.

De minder bekende stoofschotel heeft dit bezwaar niet; groenten, aardappelen en eventueel vleesch worden wél in één pan bereid, maar niet door elkaar gestampt. Het vocht, dat uit de verschillende bestanddeelen trekt, wordt afgegoten en als bouillon bij den stoofpot gepresenteerd.

De hier volgende recepten van een stoofschotel zijn berekend voor 4 personen met als een aanvulling een nagerecht.

STOOFSCHOTEL VAN PREI MET LEVERWORST

375 g. leverworst,
2 kg. aardappelen,
1 kg. prei,
3/4 liter taptemelk,
boter of vet,
zout.

In een stoofpan een bodempje water met zout aan de kook brengen; de helft van de schoongeboende en in stukken gesneden aardappelen erin leggen, daarop de schoongemaakte en in stukken gesneden prei en de rest van de aardappelen.

De boter of het vet toevoegen, de pan goed sluiten, de inhoud vlug aan de kook brengen en alles gaar koken. Kooktijd $\pm \frac{1}{2}$ uur. Na 20 minuten de kokende taptemelk toevoegen en de in dikke plakken gesneden leverworst op de aardappelen en de groenten leggen en door en door warm laten worden.

Alle bestanddeelen losjes door elkaar roeren, het overtollige vocht in een sauskom gieten en het gerecht in een dekschaal of vuurvasten schotel opdienen.

STOOFSCHOTEL VAN KOOLRAAP MET RUNDERPOULET

100 gr. runderpoulet,
2 kg. aardappelen,
1½ kg. koolraap,
3/4 l taptemelk,
wat boter of vet,
zout.

De runderpoulet met zooveel water in een stoofpan opzetten, dat zij goed bedekt is. Wat zout toevoegen en het vleesch in de goed gesloten pan op een zacht vuur bijna gaar koken (kooktijd $\pm 1\frac{1}{2}$ uur). De schoongeboende in stukken gesneden aardappelen, de geschilde in blokjes gesneden koolraap en wat boter of vet en zout toevoegen. De pan sluiten, de inhoud weer vlug aan de kook brengen en alles gaar koken (kooktijd ± 30 minuten).

De kokende taptemelk toevoegen en de bestanddeelen losjes door elkaar roeren. Het overtollige vocht in een sauskom gieten en het gerecht in een dekschaal of vuurvasten schotel overbrengen.

HET GAAR MAKEN VAN GERECHTEN IN HOOIKIST OF COURANTEN

Nu er bij de laatste rantsoenering van brandstof de aandacht op het koken in de hooikist gevestigd wordt, brengen wij de volgende punten onder Uw aandacht.

1. Daar langdurige verwarming schade doet aan Vitamine C moet de hooikist niet gebruikt worden voor levensmiddelen waarin Vitamine C voorkomt. Dit zijn aardappelen, groenten en vruchten. Daar melk door langdurige verhitting eveneens in waarde achteruit gaat, moet men evenmin melkgerechten in de hooikisten bereiden. Vleesch bederft wanneer het eenigen tijd matig warm gehouden wordt. Vleeschgerechten zijn daarom eveneens ongeschikt

voor de bereiding in de hooikist.

ONGESCHIKT voor het gaar maken in de hooikist zijn dus: aard-appelen, groenten, melkgerechten en vleeschgerechten.

WEL GESCHIKT voor het gaar maken in hooikist of couranten zijn: peulvruchten, rijst, gort, gortmout, haveremout, macaroni en vermicelli in water.

2. De hooikist of hooimand moet goed sluiten. Beide worden bij voorkeur voorzien van een gemakkelijk te verwisselen waschbare voering. Na het gebruik moeten ze gelucht worden.
3. Iedere pan, die in de kist of mand past, is te gebruiken, mits de grootte maar zooveel mogelijk in overeenstemming is met de hoeveelheid, die men wenscht te koken. Bij het gebruik van kleine pannen zal de kist echter bijgevuld moeten worden met couranten of een kussentje.
4. De gerechten opzetten met minder vocht dan voor het gewone koken noodig is. De spijzen voorkoken gedurende 1/6 van den normalen kooktijd en ze daarna zoo vlug mogelijk in de hooikist zetten. Onder het gaar worden de kist niet openen. De tijd van gaar worden bedraagt 3 x den gewonen kooktijd. Het is aan te raden gerechten met een langen kooktijd na 2 & 3 uur nog eens door te koken en dan weer in de hooikist te plaatsen, daar door het dalen van de temperatuur de spijzen niet meer gaar worden. Het voorkomt tevens kans op bederf, hetgeen bij langdurig staan in de hooikist niet uitgesloten is.

Hooikisten en manden zijn te vervangen door couranten. 8 & 10 groote couranten worden schuin over elkaar gelegd. Hierop komt in het midden een platte prop van een courant te liggen. Is het gerecht voorgekookt, dan de pan op de prop plaatsen en de couranten er één voor één omheen vouwen.

Eén courant van boven naar onderen aanbrenge om het pakket bijeen te houden. Het verdient aanbeveling het geheel in een teil of iets dergelijks te plaatsen, waardoor de couranten beter bijeen blijven.

GORTPAP IN DE HOOIKIST

100 gr. gort,
3/4 l. melk,
4 dl. water
wat zout.

De gort minstens 12 uur in het water weken en vervolgens snel met wat zout aan de kook brengen. Als de pap 20 minuten gekookt heeft, de pan snel in de hooikist overbrengen en daarin 6 uur laten staan. Na 2 & 3 uur de gort nog eens enkele minuten koken en weer in de hooikist plaatsen. Wanneer de pap gaar is kokende melk erover gieten en ermee vermengen.

BRUINE BOONENSLA (4 personen)

650 g bruine boonen,
600 g aardappelen,
1 kg andijvie.
gesnipperde ui, zout, mosterd (tomatenpurée).

De boonen één nacht weeken en met het weekwater 20 min. koken. De pan snel in de hooikist overbrengen en daarin 6 uur laten staan. Na 2 à 3 uur de boonen nog eens enkele minuten koken en weer in de hooikist plaats. Wanneer de boonen gaar zijn, ze uit de hooikist nemen en laten afkoelen.

De aardappelen flink afboenen, in de schil gaar koken, laten afkoelen en in plakken snijden.

De andijvie wasschen en fijn snijden.

Een sausje maken van boonenvocht, fijn gewreven aardappel, gesnipperde ui (tomatenpurée) zout en mosterd. De boonen, andijvie en aardappelen met het sausje vermengen.

PRACTISCHE WENKEN VOOR HET ZUINIG KOKEN;
MET GAS

1. Steek het gas pas aan, als de pan geheel gereed op het comfoor staat.
2. Breng de spijzen zoo vlug mogelijk aan de kook op de volle gasvlam.
3. Temper het gas, wanneer de inhoud van de pan kookt.
4. Zorg ervoor, dat de vlam niet om de pan speelt, daar anders warmte onbenut verloren gaat.

MET ELECTRICITEIT

1. Gebruik pannen, waarvan de bodem volkomen aan de kookplaat aansluit.
2. Kies de juiste grootte van pan; plaats geen kleine pan op een groote plaat; behalve in het geval, dat de plaat toch reeds warm is.
3. Schakel voor gerechten met een korten kooktijd (tot ongeveer 15 minuten) direct op stand 0, zoodra de spijzen koken.
4. Schakel 5 tot 10 minuten voor het opdoen de kookplaten op stand 0; de gerechten komen dan nog warm op tafel.

VOOR GAS EN ELECTRICITEIT

1. Kook alle gerechten met zoo weinig mogelijk water.
2. Houd de pan zooveel mogelijk gesloten.
3. Dien de maaltijden zoo spoedig mogelijk na de bereiding op.

Wanneer u alle tips en wenken van deze recepten uitgewerkt en geprobeerd hebt, zal hopenlijk in uw huishoudportemonie een batig saldo te zien zijn! En wanneer u bij- of toevoegingen op dit artikel hebt zullen wij dit ook weer graag van u horen en publiceren. Succes en....eet smakelijk

Anja de Greef-Verhees.

ONOPGEHELDERDE MOORD TE HUIJBERGEN

Onder de toch al weinige criminele zaken met dodelijke afloop die zich in het oudtijdse Huybergen voordeden was er één die met geen mogelijkheid tot klaarheid was te brengen.

Dit ondanks het feit dat de schuldigen min of meer voor het grijpen lagen.

Langdurige onderzoeken, ondervragingen en wat dies meer gebeurde, hebben niet tot een bekentenis geleid.

Zodat men uiteindelijk de verdachten moest laten gaan.

Op 19 Nov. 1767 is Peter van Tilborgh sr., landman en linnenwever te Huybergen, op een gruwelijke wijze vermoord, in zijn bed aangetroffen.

Dat is bij de lijkschouwing gebleken en door de huisgenoten Jan Peetersen en Maria Soffers getuigd. (1)

Drossaard en schepenen van Huybergen zijn juli 1768 zover met het onderzoek naar de daders opgeschoten dat zij hierover een uitvoerig verslag doen.

Heer drossaard is met zijn "*Curcumspectiën en vigilantie agerende*" te weten gekomen dat er kort na de moord ruzie is ontstaan tussen Cornelia Bogers en haar man Thomas Hagnaars enerzijds, en Machiel Bogers en diens vrouw anderzijds.

Cornelia en Machiel zijn resp. stiefdochter en stiefzoon van de vermoorde Peter van Tilborgh geweest.

Hun eerste vader was Machiel Jansen Bogers. Na diens overlijden was hun moeder Antoneth Looyen met Peter van Tilborgh gehuwd.

"Contraxerunt matrimonium die 8 febr. 1741 Peter van Tilborgh et Antonia Looyen". (2)

Een kersverse stiefvader was Peter van Tilborgh dus bepaald niet. Hij was voor de moord ruim 26 jaar met hun moeder gehuwd.

Antoneth Looyen was enkele weken voor de moord op haar 2e man, een natuurlijke dood gestorven.

En de lezer heeft waarschijnlijk al een vermoeden, de ruzie ging inderdaad over de erfenis.

Zulke liedjes zingt men tegenwoordig ook nog wel. Ook al klinken ze vals.

Met Machiel Bogers hebben we al eens eerder kennis gemaakt in Tijding 1979/1 artikel "*Een zware jongen te Huybergen*" (3)

De vrouw van Giel, Anna Maria Camphens, en de man van Cornelia fungeerden min of meer als bijwagens.

Vooraf Cornelia bleek van hare man geen hoge pet op te hebben, tenminste naar haar weinig vleierende uitlatingen over hem te horen.

Cornelia was pas 32 jaar, in 1753 met Thomas Hagnaars gehuwd.

Ex. Huybergen.

"Contraxerunt matrimonium sponsalibus Thomas Hagnaars et Cornelia Bogaerts.

Testes Joannes Bennebroeck et Cornelia van Hosstaey.

Primo die Juli 1754 (4).

Hij was in datzelfde jaar op 17 juni 1753 met een bõrgbrief vanuit de Heerlijkheid Essen-Kalmthout gekomen (5)

Dit betekende overigens niet meer dan dat hij over zeer korte afstand van het Huybergs Moer naar Huybergen-dorp verhuisde.

De grens liep vroeger immers dwars door Huybergen.

De ruzie tussen de wederzijdse "*verbondenenen*" ging zover dat Machiel zijn zuster de moord op hun stiefvader aanwreef.

Dit zou Cornelia trouwens zelf uitgebracht hebben aan Lucia Haest, de vrouw van Schepen Geert Leys en Maria Soffers, weduwe van Adrianus Timmermans.

Zoals geweten "*thuislegster*" bij de vermoorde Peter.

Aldus volgens de verklaringen van beide vrouwen, die toen resp.

55 en 54 jaar oud waren.

Enige dagen daarna kwam Cornelia, Lucia bij de wei van Jan

Dingemans tegen en zei "*Nou kan oze Ghiel mij wel veraode bij den Drossaard in Woraw*".

Datzelfde vertelde ze ook tegen Aldegonda Caybus, de vrouw van Cees Neelen.

Ze voegde daarbij "*Ze zulle me nog komme te vange*".

Dat vertelde ze ook nog eens tegen Lucia Haast toen ze daar een slaapbank kwam lenen. Maar ze ging er verder op in en zei "*Weet gij hoe vaoder vermoordt is, zijnen mont is met eene hant toege-nepen en met 'd andre hant is de keel afgesteken*".

Tezelfdertijd bootste zij bij haar zelve deze bewegingen na.

"*Erne*" ging ze verder, "*het is nergens anders omme gebeurt dan omdat het testament nie is voorgelesen op moeders uytvaart*".

Cornelia is hierom duivels kwaad geweest, tegen het razende aan!

Indertijd is ze Lucia Haast nog komen halen om te bewerken dat het testament wel gelezen zou kunnen worden.

Ze zou dan ook getuige kunnen zijn.

Haar familieleden genoten echt niet haar vertrouwen. Op de vraag van Lucia waarom Thomas hare man hier niet voor op kon komen zei Cornelia Bogers "*op den dieje kan ik geens staot maeken*".

Bij de begrafenis van Peter van Tilborgh heeft Cornelia nog een hele reconstructie gegeven van de toestand in huis tegenover Lucia Haest en anderen.

Ze zette de deur van "*den huis naar de keet en van de keet naar de moos allebei op ope*".

Ze vertelde verder en zei "*zeit vriende, se slaope met ope deure*".

Een en ander was overigens geen aanwijzing omtrent de ware moorde-naar of moordenares.

Naderhand is dus tussen partijen een geweldige ruzie ontstaan over de verdeling der nagelaten goederen.

Tegen de al veelgenoemde vrouwen zei ze: "*Nou moet 't hoefke ver-kocht worde, die het koopt zal ik ook vermoorde*".

Tegen Maria Soffers vertelde ze dat Cornelia nog tegen haar gezegd had, "*Mie hebt ge gehoort wat ik gezegt heb*" als om haar de stuipen op het lijf te jagen. Marie zei daarna tegen Lucia "*sij praet of se al meer moorde gedaen hadde*."

Cornelia was dus evenals haar woeste broer geen katje om zonder handschoentjes aan te pakken. Zij was er van overtuigd dat Peter van Tilborgh na de dood van haar moeder bij haar broer Giel in zou gaan wonen. Giel zou dan zogenaamd met de "*buit*" kunnen gaan lopen. Erven loopt niet alleen dikwijls op ruzie uit, maar erven is ook

wel eens kerven en hier leek het er wel degelijk op. Maar toch! Het lijkt erop dat Cornelia teveel uitliet om direct als moordnares aangemerkt te worden. Men wist eigenlijk niet goed op welke waarde deze mededelingen geschat moesten worden. Dat wekte verwarring waar zij dan weer van kon profiteren. Ook als ze de moordnares zou zijn. Vandaar ook dat ze zo lang op vrije voeten was.

Ondertussen ruziede men nog ijverig door want er lag onze lieve Cornelia nog het een en ander op de maag. Teveel om het zomaar te kunnen verteren.

Twee dagen na de moord is Giel Bogers nog op het land van zijn stiefvader aan het ploegen geweest. Ze moet overgelopen hebben van argwaan.

Bang zijn geworden dat Giel bij Peter van Tilborgh toch "*midden in bed lag*" en "*het varken al door de neus was geboord*" om het in de streektaal te zeggen.

Jan Peetersen die een "*voorzoon*" van Cornelia Bogers was en ook bij zijn stiefgrootvader woonde was op de dag van het ploegen niet thuisgeweest.

Hij bleek bij moeder "*Kee*" te hebben gezeten en deze bleek hem flink te hebben opgestookt.

Toen hij 's avonds thuis kwam was hij "*seer Quaadaardig*" en zei tegen Peter van Tilborgh in het bijzijn van Marie Soffers, "*dit sal so geen veerthien daegen meer gaen duren*".

Een verkapte bedreiging dus.

Maria Soffers repliceerde "*wel jonge sal het geen veerthien dagen meer gaen dure, het zalle nog wel langer duuren, als het God den Heer belieft want de zes weken sijn nog niet omme*".

Ze bedoelde dat de zes weken na de dood van zijn grootmoeder Antoneth Looyen nog niet voorbij waren.

De periode die in acht werd genomen om de boedel te verdelen of ten gelde te maken.

Jan gaf ten antwoord, ik wou dat het morgen al gedaan was.

Enkele dagen voordien had Jan al tegen zijn stiefgrootvader gezegd. "*As ge bij onze oom Ghiel gaet woone, dan zult ge alles, alles kwijt zijn.*"

Een opmerking met een dubbele uitleg uitgesproken in het bijzijn van "*den borgemeester*".

Na de moord waarvan ook Jan verdacht werd vroeg hij aan Maria Soffers of zij alweer in de keet durfde te slapen, omdat deze niet helemaal in de muren stond. En langs de schouw zei hij kunnen ze toch ook binnen komen.

Dit zegt wel een en ander over de bouw en kwaliteit van de huizen in die tijd. De meesten waren inderdaad niet meer dan veredelde hutten. Marie verklaarde niet bang te zijn.

Als ze mij om mijn geld zouden bestellen of vermoorden dan zouden ze bedrogen uitkomen want "*ikke hebbe niets*" zo voegde ze er aan toe. Jan beaamde dat, maar naderhand sliep Maria uit angst niet meer in de keet.

Voorgaande getuigenissen werden door Maria Soffers en Lucia Haest afgelegd ten overstaan van de wet op 10 febr. 1768.

Dit alles wetende hebben de overheden van Huybergen besloten dat het dienstig is deze verdachten te noemen Cornelia Bogers, Thomas Hagens en Jan Peetersen in "*securiteit*" te stellen en te gijzelen. De officier merkt hierbij op dat Cornelia Bogers in haar geweldige haat en jalouzie zo ver is gekomen dat zij door haar schandelijke uitspraken en toelichtingen als eerste verdachte moet worden aangemerkt. Zij heeft deze daad, zo gaat het verder, niet alleen kunnen uitvoeren, zodat tegen alle drie zeer zware "*praesumptiën*", vermoedens, zijn gerezen. Lieden van een dergelijk slag en laag allooi dienen aldus niet vrij meer rond te lopen (6).

De zaak geraakte tot in Den Haag bij de advocaten J. Valkenaar en F. van Hamel, advocaten aldaar, en geven advies ter zake van de gijzeling.

Hun advies van 5 maart 1768, werd op 9 maart 1768 in een vergadering van officier en schepenen van Huybergen ter tafel gebracht. De heren-advocaten hebben de hun toegezonden stukken onderzocht en delen hun raadgevingen mede.

Zijn er mede accoord dat de familie kan worden opgesloten. Maar zij willen er op wijzen, dat de zaak nog niet tot klaarheid is gebracht.

Dat men van de schuld van Cornelia en haar medeverdachten moreel kan zijn overtuigd doch dat het mogelijk is dat ze geen schuld hebben. Zij stellen voor dat Cornelia Bogers in haar "*gevangenhuisje*" met alle "*moderatie*" behandeld zou worden.

Haar man Thomas en zoon Jan, in de beginne zolang het niet anders uitkomt of schuld is beleden behandeld dienen te worden als betrof het een civiele gijzeling en dus niet als misdadigers.

Op dit advies werd na beraad besloten mits autorisatie Cornelia Bogers gevangen te zetten op de Gevangendoor te Bergen op Zoom en Thomas Hagens en Jan Peetersen aldaar, ieder afzonderlijk in bewaring te stellen.

Met last dat Cornelia in haar gevangenschap met "*moderatie*", dus vrij goed zal worden behandeld.

Voor Thomas en Jan zouden regels als voor een burgerlijke gijzeling gelden. Voorts werd besloten op de goederen van de opgesloten "*provisioneel*", een voorlopig beslag te leggen. (7)

De 9e mei 1768 besluiten de heren Schepenen van Huybergen om de drossaard Albertus de Groot te machtigen. Thomas Hagens te vertegenwoordigen in de nalatenschap van Peter van Tilborgh en Antonia Looyen. Hieronder zijn de "*Hoeve*" en landerijen.

Thomas Hagens is wegens zijn gijzeling niet in staat dit zelf te doen (8).

De schepenen van Huybergen vergaderen weer op zaterdag 28 mei 1768. De vrije zaterdag zou immers nog $\pm$ 200 jaar op zich laten wachten. Er is weer een advies binnengekomen van de heren advocaten Valkenaar en Van Hamel ten geleide van het verzoek van D.A. de Groot, drossaard van het Zuid en Westkwartier van het Markiezaat en Schout van Huybergen.

Aan de "*wet*" van Huybergen gepresenteerd de 9e mei 1768.

Zij besluiten ook dit advies te volgen al is het bij deze niet helemaal uit de doeken gedaan.

Men besluit de adviseurs te bedanken en te betalen de *somma* van f 37,- en 10 stuivers voor hun tot dusver geleverde diensten. Dit is slechts een voorschot en geen definitieve afhandeling. Dit bedrag zal betaald worden uit de opbrengst van de verkochte hoeve en meubilaire goederen uit de nalatenschap van de echtelieden Van Tilborgh-Looyen.

Schout en schepenen merken wel op dat de rechtsgeleerden er met hun advies toch wel enigszins naast zitten. "*Zig in concretie abuseren*".

Dit omdat, "*honne edelen stellen dat geene overhooren of confrontatien door den gevangen met relatien tot de confrontatien en verhooren deze, door den getuigen*" (verdachten zijn onder-teijkend) Schepenen beschouwen dit als een formaliteit dat nu en dan) "*verkeerdelijk mag worden gepractiseert*".

Cornelia en haar zoon hebben tot dusver geweigerd wat dan ook te tekenen, ondanks alle aanmaningen daartoe. Zij zullen dan ook aan de advocaten verzoeken wat er dan gedaan zou moeten worden opdat Cornelia en Jan hun houding zullen "*redresseeren*", herzien. (9)

Intussen was de inboedel, het vee, en voor zover aanwezig de landbouwinspan verkocht.

Het was typisch de uitrusting van een keuterboer.

Zoals op bijna alle verkopeningen op een boerengedoente uit vroeger tijd komen we hier specifieke benamingen tegen, "*Den Assenhoop*", deze werden regelmatig verkocht.

Een andere, "*Den Baerslagh*" ofwel het voorgedorsen of "*voorgegeselde koren*".

De veestapel van de echtelieden P. v. Tilborgh - Looijen was uiterst miniem.

Een koeij	f 16,-
Een koeij dito	f 30, 10 stuivers
Een veers die te Woensdregt heeft gestaan	f 18, 10 stuivers
Een kalf	f 2, 15 stuivers

De totale opbrengst van de verkoop bedroeg f 317, 13 stuivers

Voor kopers van prijzige dingen moesten borgen voorhanden zijn.

Bij de verkoop van het vee moest voor een koe 6 stuivers

"*Beugelgelt*" worden voldaan, voor een kalf 3 stuivers. De kooppenningen zo niet contant moesten voor "*bamisse*" zijn afgerekend.

Intussen mochten de goederen niet worden doorverkocht.

Op de verkoping van de "*gehate*" stiefzoon Ghiel Bogers, de voornaamste koper.

Hij kocht voor f 119, en 3 stuiver, waaronder de vaars en het kalf. Voor die tijd een aardig bedrag.

Voor rekening van Thomas Hagenaars, werd voor f 6,-14 stuivers gekocht. Aanvankelijk werd voor en door Thomas nog voor f 28 op een bed met "*peluw*" geboden, doch er waren geen borgen te vinden.

Ze stonden dus niet hoog aangeschreven in Huybergen. Toen het opnieuw verkocht werd was, o speling van het lot, aartsvijand Ghiel Bogers voor f 27 de gelukkige (10).

Nog in mei 1768 is Drossaard de Groot het gehannes omtrent

Cornelia Bogers beu en stelt de schepenen van Huybergen voor tot nadere actie over te gaan.

Cornelia Bogers is volgens hem "*culpabel*", schuldig aan een enorme en wrede moord.

Het bloed van de vermoorde roept om wraak.

Ondanks alle "*interogatiën en nadere interogatiën verhoren*", is ze hardnekkig blijven ontkennen. Confrontaties met de andere verdachten, en de getuigen hebben alleen maar tegenstrijdige antwoorden van Cornelia opgeleverd.

"Dat sij sal worde gecomdommeert ten scherpe exame oft de tortuur is 't niet tot alle bekende graeden, dog teminste tot de eerste en tweede graed denselve!" (19)

Bij "*missive*" van de 24 mei 1768 welk stuk in de schepenvergadering van 28 mei 1768 wordt voorgelzen gaan de Haagse rechtsgeleerden nog eens in op de niet ondertekende verklaringen.

De zaak is nog niet tot klaarheid gebracht, zo stellen ze, zodat toestemming om het scherpe examen toe te passen, nog niet gegeven kan worden.

Zij willen wel niet belerend optreden maar achten het van belang dat "*sulk een schrawend feit als waer over hier de Questie tog worde opgelost*".

Ze adviseren Jan Peeters nog een met zijn moeder te confronteren omdat hij medeplichtig kan zijn. Daarna zouden ze dan nog eens afzonderlijk aan de tand moeten worden gevoeld.

Men zou ze dan eventueel op tegenstrijdigheden kunnen betrappen.

"Het is echter seer onseeker oft een succes sal sijn."

De heren zullen ondertussen ook wel ontdekt hebben dat vrouwe Cornelia van alle markten thuis was, en daarboven niet voor één gat te vangen.

"Dog, in eene saack van dese natuur moete alle sijlen worde bijgeset."

En, alhoewel ondertekening van verklaringen dan wel een formaliteit kan zijn, "*sorg te dragen dat sulks toekooment, behoerlijk geschiedde.*" (12)

Nog dezelfde dag een ander stuk van de Heren Valkenaar en van Hamel. Zij memoreren de "*Intterogatiën*" en confrontaties van de verdachte met Lucia Haest en Allegonda Caybus, de vrouw van Cornelis Neelen. Ze hebben allebei het verzoek om de marteling gevoegde stukken onderzocht en komen na rijpe beraadslaging en advies "*te verleenen vooralsnogh nihil*". (11)

Hier hing dan Drossaard en Schout van Huybergen De Groot tussen hemel en aarde.

Hij kreeg werkelijk, en zoals het spreekwoord zegt nul op rekest! (13)

Er werd dan verder met de gedachte gespeeld, de zaak toch nog door te zetten. De verdachten moeten er de lucht van gekregen hebben dat de zaak in hun voordeel begon te verlopen.

Bepaalde verklaringen tekenen ze nu wel.

Maar, alle verhoren ten spijt, er kwamen geen bekentenissen die tot een veroordeling zouden kunnen leiden, ondanks dat het gerecht van Huybergen overtuigd was van de schuld van Cornelia Bogers. Langzaam maar zeker begonnen de autoriteiten zich van deze zaak te distanciëren.

Den Haag was de dwarsligger in de procesgang geweest en om de

Haagse Heren durfde men in feite niet heen.
Van alle kanten kwamen voorstellen om het edele drietal in vrijheid te stellen.

Toch duurde het nog even voor de knoop werd doorgehakt.

Donderdag 28 juli 1768 is het dan zover.

Die dag werd besloten Cornelia Bogers, Jan Peeters en Thomas Hagens uit hun respectievelijke detentie, en gijzeling op de Gevangendoor te Bergen op Zoom te ontslaan.

Ze werden wel verplicht de proceskosten te betalen. Verder dienden ze zich op "*hantslag*" en onderschreven belofte direct terug in detentie en gijzeling te begeven als er alsnog licht in de zaak zou komen. (14)

Ze waren dus de dans ontsprongen, wegens gebrek aan bewijs.

Dat ze totaal onschuldig waren, lijkt bijna niet aan te nemen.

Een ander gerecht heeft hun met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid wel gevonnist.

Dat was ongetwijfeld de publieke opinie van Huybergen,

Deze veronderstelling wint nog meer aan kracht door het feit dat ze één jaar later uit Huybergen vertrokken.

Op 5 October 1769 werd er voor Cornelia Bogers een borgbrief uitgeschreven omdat ze zich in Ossendrecht zou vestigen. (15)

Voor Thomas Hagens was dit niet nodig gezien hij een gewezen "*inboorling van de heerlijkheid Essen - Kalmthout was*" die al een borgbrief bezat.

Zo eindigde deze troebele affaire zonder ooit een doorslaand bewijs van schuld of onschuld op te leveren.

En daarom alleen al onbevredigend!

A.J. Pijnen.

Noten:

1. Resolutieboek Huybergen, Inventarisno. 1 1757-1773
Folio 116 verso - 117 recto Oud archief Huybergen.
2. R.K. Doop, trouw en begrafenisregister, Huybergen 1714-1803.
Rijksarchief 's Hertogenbosch
3. "Tijding" 1979/1 Kroniek van "Het Zuidkwartier" blz. 41 t/m 48
4. R.K. - D.T.B. Register 1714-1803 Rijksarchief 's Hertogenbosch.
5. Resolutieboek Huybergen inventarisno. 1 1757-1773
folio 153 recto Oud Archief Huybergen
6. Ibidem folio 117 recto - 126 verso
7. Ibidem folio 126 verso - 128 recto
8. Ibidem folio 129 recto en verso
9. Ibidem folio 130 recto - 131 verso
10. Rechtersarchief Huybergen Schepenregister 0015-0016 1767-1775
folio 36 recto t/m 43 verso, Rijksarchief 's Hertogenbosch
11. Resolutieboek Huybergen inventarisno. 1 1757-1773 folio 132 verso-
134 recto. Oud Archief Huybergen
12. Ibidem folio 134 recto - 135 recto
13. Ibidem folio 135 verso - 136 recto
14. Ibidem folio 136 recto - 141 recto
15. Ibidem folio 152 verso.

DIE GOEIE OUWE TIJD

We zitten nu in een tijd van telecommunicatie. Bijna onmiddellijk weten wij het gebeuren van alle uithoeken van de wereld. En daar hebben we een hoop aan gewonnen.

Toch hebben we echter ook veel prijs moeten geven. De echte dorpscommunicatie van vroeger zijn we kwijt.

Elk dorp had zo z'n dorpsfiguren, dat waren mensen die door een gebeuren of welke door hun manieren van doen iets hadden wat velen misten. De een kon prachtig vertellen, de ander maakte gedichten en weer een ander was de humorist en ga zo maar door.

Als dan een van die dorpsfiguren op de een of andere manier opgevallen was, of de humorist had een leuke zet gedaan, dan werd dat 's-avonds op 't walleke of op den bleek in een groep besproken en het nieuws ging als een lopend vuurtje van groep naar groep. Uiteraard gebeurde dat in de winter achter de platte buis, eventueel onder het genot van een kop koffie.

De werkdagen waren als volgt ingedeeld:

van 06.30 uur	tot 09.00 uur	eerste schof
van 09.30 uur	tot 12.00 uur	tweede schof
van 13.00 uur	tot 15.30 uur	derde schof
van 16.00 uur	tot 18.30 uur	laatste schof

Dat waren wel lange dagen, maar na het avondeten kwamen ze toch bijeen voor het nieuws, ook uit de krant. Want er waren maar enkele mensen die zich een krant konden permitteren. Wie goed kon lezen mocht dan daaruit voorlezen.

'k-Weet nog goed dat Kiette Jansen tegen ons vader zei: "*Hoe bestaoget, staoter da-d-allemoal ien Fraas!*". Want Kiette kende genne letter zo groot as 'n koei! Mar hij had wel een groot hart. Hij had ook een groot gezin en moest van armoede zijn fiets verkopen, juist op het moment dat hij twee uur moest lopen om bij zijn werk te komen. En toch bood hij mijn vader, die ook tien kinderen had, een stuk spek aan toen hij een varken geslacht had.

Op zekere keer zaten ze met een groep, waar Kiette Jansen ook deel van uit maakte, in een keet op de Tilburgse Hei. Ze werkten daar toen aan het Kanaal. En, op een dag zouden ze de hei eens afstropen. Met een paar geweren en wat drijvers. Het moest zo zijn, dat ze door de Marechaussee aangehouden werden.

Allen moesten naam en geboortedatum opgeven.

Bij Kiette stuitte dat op onoverkomelijke moeilijkheden omdat hij de namen van de maanden niet kende. En, lezen of schrijven had hij ook nooit geleerd. Toen de Marechaussee hem ten lange leste vroeg of, wanneer hij de namen van de maanden op zou noemen, Kiette zou kunnen zeggen welke maand hij geboren was, zei deze: "*Jao, das zeker!*". Toen dan de Marechaussee de twaalf maanden had opgenoemd, schudde Kiette zijn hoofd en zei peinzend: "*Nijen, siester nie baai!*".

Alle wijsheid van Kiette ten spijt, moest het gehele gezelschap toch mee naar het bureau. Iedereen een proces, geweren verbeurd en nog niets gevangen ook!

UIT HET OUD ARCHIEF VAN PUTTE

BEVOLKINGSCIJFERS UIT DE 18e EEUW

Het aantal der inwoners van dorpen en steden is ook in oude tijden voor diverse doeleinden vastgelegd.

Veelal werd het vastgesteld om belastingen van verschillende aard te innen. Wat dat betreft is er met het heden vergeleken niet zo heel veel veranderd.

Verder zijn ze een belangrijke indicatie aangaande de grootte, en voornaamheid van een plaats of streek.

In het verleden was dan verder, het dalen of stijgen van het inwonertal dikwijls een gevolg van epidemieën, oorlogen, economische neergang, of economische vooruitgang.

Bij oorlogen vielen deze in de meeste gevallen samen met besmettelijke ziekten en economische achteruitgang, die het gevolg van die oorlogen waren.

Het plunderen van de inwoners van een plaats was voor de soldaten en hun aanhang in tijden van oorlog geen ongewone bezigheid.

Dit plunderen was niet zelden een deel van de "soldij".

De nationaliteit van die krijgers maakte in feite niets uit, want over 't algemeen bediende men zich van huurlegers van velerlei nationaliteiten. De troepen die besmettelijke ziekten met zich mee voerden gaven deze ziekten binnen de kortste keren aan de bevolking door. De door voedselopaisingen ondervoede bevolking had geen weerstand, en mede door de slechte hygiënische omstandigheden en ontbreken van goede geneesmiddelen, trad er binnen zeer korte tijd massale sterfte op.

De overlevende bevolking verarmde, en de toch al niet talrijke productie-instrumenten vielen voor kortere of langere tijd uit. Hierdoor was de neergang dan vrijwel compleet.

Gezien in die dagen de bevolking het toch al met weinig moest doen, kon ze zich in tijden zonder ziekten en oorlog vrij snel herstellen.

De oorlog tussen de Hollanders en de Fransen waarbij in september 1747 Bergen op Zoom voor de Fransen viel, is een "goed" voorbeeld van zo een situatie.

De jaren 1747/1748 waren zwarte jaren voor de streek.

Ook voor Putte.

Terwijl na deze jaren de aangroei van de bevolking naar rato weer vrij vlug toenam, hetgeen uit de cijfers duidelijk blijkt.

"Lijsten van de in de gemeente inwonende personen opgemaakt volgens de ordonatie van de Raad van State d.d. 19 febr. 1695 in Putte lopende vanaf 17-11-1766".

Aanvankelijk zijn alleen de namen der gezinshoofden opgegeven; en daarbij geteld het aantal der inwonende personen boven en onder 16 jaar.

Vanaf 1716 het aantal in het gezin verblijvende personen boven en onder de 16 jaar, met naam, en omschrijving van hun staat in het gezin.

Jaar 1711

Inventarisno. 238 Gemeentearchief Putte

	<u>Boven 16 jaar</u>	-	<u>Onder 16 jaar</u>
Den Heer precicant Bor	2	-	0
Johan Poelman	3	-	3
Jan Westerhout	2	-	0
Jan Leijs	4	-	0
De wed. de Moor	4	-	3
Joost Cleeren	3	-	6
Philip Claessen	2	-	1
Gerrit Stoffels	3	-	3
Pieter Cleeren	4	-	4
Balten Taymans	5	-	2
Cornelis de Moor	3	-	2
Mattheus Claesen	4	-	2
Joost Jansen	2	-	3
Wouter van Hoof	3	-	0
Adriaen Vermalen	2	-	5
Hugo Willemsen	6	-	1
Merten Denissen	2	-	1
Adriaen Claessen	3	-	3
Jan Adriaensen van de Couwheij (te Putte)	4	-	6
Adriaen Peer Dielen	2	-	2
Hendrick Janse Cleeren	4	-	2
Peeter van Wel(len)	2	-	4
Machiel Brems	3	-	2
Cornelis Vermalen	4	-	2
Gijs Janse Broers	3	-	1
Jan Cleeren	3	-	7
Claes Hendricks	2	-	3
Machiel in den Duijn	2	-	2
Jan Jansen Vinck	3	-	4
Willem Meijnekens	2	-	7
Adriaen van der Linden	3	-	6
Mattheus van den Broek	2	-	1
Adriaen van Aerde	2	-	2
Heijltje Rommels	1	-	0
Naen Janse	3	-	0
De Wed. Jan Broers	1	-	0
Jacobus Beuckelaer	1	-	0
De Wed. van Adriaen Gijsen	1	-	1

De laatste zes gezinnen blijken in hoofdzaak weduwen en alleenstaanden te zijn.

Er waren 107 personen boven 16 jaar en 93 personen onder de 16 jaar in Putte.

Verder 12 armlastigen boven 16 jaar en 2 onder de 16 jaar.

Totaal aantal inwoners van Putte in 1711 was 204 personen.

Aantal gezinnen 40.

Gemiddelde gezinsgrootte 5 personen.

Hetgeen vrijwel overeenstemt met het in vroeger tijd geschatte aantal inwoners per haardstede of huis.

Wat wel bijzonder is, is dat na meer dan 270 jaar veel van de vermelde familienamen nog onder de autochtone bevolking van Putte voorkomen.

"Lijste of memorie of getal der personen woonende onder de Heerleijkheid Putte. Volgens placaat en ordonantie van Haar Hr. Mog. Heeren Staten Generaal de Verenigde-Nederlanden in dato 31 Jan. 1716".

Jaar 1720

Inventarisnr. 247

Gemeentearchief Putte

Den Heer Predicant Petrus Georgius Bor en sijne Huijsvrouw Joanna van Wieringen	2	-	0
De meijd Pieterrella	1	-	0
De Stadhouder Johan Poelman en seijne huijsvrouw Helena Haans	2	-	0
Kinderen Jacobus, Johannes, Anna Catharina en Willemyna	2	-	2
Cornelis Schoutens, met zijn huijsvrouw en kind Barbel Schoutens	2 0	- -	0 1
Jan en Adam de Moor	0	-	1
De meijd Willemyna Guns	0	-	2
nog Jan de Moor	2	-	0
Michiel Peters, en sijn huijsvrouw Cornelia Looijen	2	-	0
kinderen Machiel, Adriaentje, Cornelia en Catharina	0	-	4
Jan Leijs	1	-	0
Knegts: Pieter Jansen en Cornelis Laetes	2	-	0
Meijden: Jenne Mulders en Elisabeth Vermalen	1	-	1
Philip Claessen	1	-	0

<u>Hendrick Stoffels Janse met</u>			
sijn huijvrouw Clara Cleeren	2	-	0
't kint Agneta <u>Hendrickse</u>	0	1	1

Hier kunt u bemerken dat patroniemen (vadersnamen) per generatie kunnen verwisselen, de achternaam van het kind is afgeleid van de voornaam van de vader.

Jacobus Mertens met zijn huijs- vrouw Barbara Joordaans	2	-	0
Cornelis Mertens den soon	1	-	0
Adriaan v.d.Linden met zijn vrouw Isabella Wildiers	2	-	0
Kinderen, Jan, Joseph, Dominicus, Dionisius en Johanna Maria	0	-	5
Jan Manus en Margriet Wouters Jansen	2	-	0
een kint genaamd Elisabeth	0	-	1
Adriaen van Aerden met zijn huijs- vrouw Maria Broekhoven	2	-	0
twee kinderen, Maria en Dominicus	0	-	2
Joos Jansen en zijn vrouw Catharina van Bouwen (Bouwel?)	2	-	0
Kinderen, Adriaen, Peter, Jenno, en Catharina	0	-	4
Adam Gijsen en zijn huijvrouw	2	-	0
De moeder Jenneken Carels	1	-	0
Jan Cleeren met zijn huisvrouw Maria Adriaensen	2	-	0
De kinders, Adriaen, Cornelis, Jan, Pieter, Geertrij, Johanna, Petronella, Elisabeth en Anna Maria	2	-	7
Joos Cleeren en zijn huijvrouw Maria Leijs	2	-	0
Kinderen Jan, Geert, Hendrick, Pieter, Cornelia en Maria	0	-	6
Nicolaes Hendrickse met zijn vrouw Seyken Andriessen	2	-	0
De kinderen Hindrick en Anneke	0	-	2
Geert Stoffels en Marie Heistraats	2	-	0
Kinderen Elisabeth, Jan, Jenneken, Cornelia en Adriaan	0	-	5
Joos Sanders en zijn vrouw Elisa- beth Leijs	2	-	0
Kinderen, Pieter, Jan en Jasper	0	-	3
Joos Wouters, Schaapswachter	0	-	1
Willemijn Leijs, Meijdt	1	-	0

Jan Taaymans en zijn vrouw			
Catharina Cornelisse	2	-	0
De schaapswachter Jan Cleeren en de meijt genaamd Cleera	0	-	2
Merten Denissen en zijn vrouw			
Elisabeth Peters	2	-	0
Kinderen Cornelia en Catharina Mertens	2	-	0
nog Denis Mertens	0	-	1
(Vaders voornaam is weer achter- naam voor de kinderen)			
Balten Taaymans en zijn vrouw			
Adriaentje Sanders	2	-	0
kinderen Peter, Jan, Jasper en Maria	3	-	1
Cornelis Brems en zijn vrouw			
Maayke Neelemans	2	-	0
Pieter van Wel(le) en vrouw			
Anneke Willems	2	-	0
kinderen Adriaen, Maria en nog een kleijn kint	0	-	3
Jan Adriaansen en vrouw Catharina Adriaansen-Hendrickx	2	-	0
kinderen, Jan, Adriaen, Pieter, Jenneken, Geertruij, Elisabeth en Cornelia	2	-	5
Jacobus Mertens en zijn vrouw			
Maria Brems	2	-	0
kinderen Maria, Jan en nog een kint	0	-	3
Mattheus van den Broeck en vrouw			
Elisabeth Jansen	2	-	0
Den voster Willem Meijnekens en zijn vrouw Maria de Val (Moge- lijk ook Du Val)	2	-	0
Kinderen, Pieter, Joos en Catharina Meijnekens	0	-	3
Willem Hugens en zijn vrouw			
Tanneken Taaymans	2	-	0
kinderen Cornelia, Hugo en Tanneke Taaymans	0	-	3

noot: De vader droeg hier duidelijk als achternaam de voornaam van zijn vader. Zie ook de voornaam van het kind Hugo. De zoon van Hugo of Huug is Hugens.

Mattheus Claessen en zijn vrouw			
Elisabet Willemse	2	-	0
kinderen, Pieter, Jan en Hendrick	2	-	1
<u>Adriaen Vermalen</u> en vrouw Elisa- beth Lambrechts	2	-	0
kinderen Tanna, Willemijna en Jan <u>Adriaensen</u>	0	-	3
Schaapswachter Arnoldus Roelen			

Michiel Jacobs en Seyken van de Rijn	2	-	0
kinderen, Walter, Jan, Willem, Catharina, Cornelia en Elisabeth	0	-	6
Jan Gabrijelsen en vrouw Janneke Adriaensen	2	-	0
kinderen Apollonia en Cornelis	0	-	2
Geerdt de Beuckelaar en zijn vrouw Maria Vermalen	2	-	0
kinderen Adriaen, Maria en Francojs	2	-	1
Peeter Leijs en zijn vrouw Maria Hugens	2	-	0
kinderen Catharina en Willem	0	-	2
nog <u>Hugo</u> Willemse	1	-	0
De knechts Philip Jansen en Schaapwagter Joos Wouters	2	-	0
De meijdt Martijna	0	-	1
Adriaan Claessen en vrouw Jenneke Schoors	2	-	0
kinderen, Anneke, Jacobus en Adriaentje	0	-	3
Een knecht....en een meijdt...	2	-	0
Baaijke Feusels met haar soon Pieter Willemse	2	-	0
een kint genaemt Elisabeth	1	-	0
Cornelis Vermalen en vrouw Josina Wouters	2	-	0
kinderen, Anna, Jan, Adriaan, en Cornelis Vermalen	3	-	1
Maria van Dalen en haar dogter Jenneken van Hooff	2	-	0
Cornelis de Moor en vrouw Elisabeth Mertens	2	-	0
kinderen Adriaan, Maria, Jenno Catharina, Cornelia, Elisabeth en Cornelis	0	-	7
Heijltjen Rommers <u>Armlastig</u>	1	-	0
Verder armlastig Hendrik Maelmans bij Cornelia Brems	0	-	1
Josina Jansen bij Mattheus v.d. Broek	0	-	1
Aantal inwoners boven 16 jaar	112 personen		
Aantal inwoners beneden 16 jaar	<u>99 personen</u>		
Totaal over 1720	211 personen		
Aantal gezinnen 41 - gezinsgrootte 5 3/20 persoon.			

We verplaatsen ons naar het jaar 1746, juist voordat de Franse troepen het Zuidkwartier bezetten en in 1747 Bergen op Zoom zouden doen vallen

Inventarisno. 270 jaar 1746 Gemeentearchief Putte

Het aantal inwoners van Putte bedraagt dan:

Boven de 16 jaar 142 personen

Onder de 16 jaar 101 personen

Totaal der inwoners 243 personen

Aantal gezinnen 52, gezinsgrootte gemiddeld 4 67/100 persoon.

We vervolgen met de omslag der inwoners over het jaar 1749.
 Inventarisno. 272 Gemeentearchief Putte.

De gevechten in ons gebied met de Fransen zijn dan inmiddels achter de rug.

Getal der inwoners boven en onder de zestien jaar en het aantal der gezinnen.

Jan Baptist de Mulder	1	-	0
Pieter van Brussel, Cornelis Brill			
Janna Janssen en Catharina Cleeren, dienstboden.	2	-	2
Monsieur Laurens v.d. Enden-Jan Driessen de wed. Guiljam Menu <u>Thuisliggers</u>	3	-	0
Pieter Jansen en vrouw Maria Seelen	2	-	0
Elisabeth Seelen <u>houkint</u>	0	-	1
Cornelis Seelen en vrouw Helena van Meer	2	-	1
Willem Pauwelse <u>houkint</u>	0	-	1
Dominicus van der Linden en Vrouw Theresia Aerts	2	-	0
Machiel Gijsen en vrouw Anna Maria Cleeren	2	-	0
Jan, Denis en Adriaen Gijsen kinderen	0	-	3
Elisabeth, <u>houkint</u>	0	-	1
Hendrick van Meel, de knegt			
Cornelis v.d. Linden en zijn vrouw Anna Maria Leijs	2	-	0
Jacobus Anthonissen en vrouw Catharina Willemse	2	-	0
Janna Maria Anthonissen, <u>houkint</u>	0	-	1
Pieter Verrijen en vrouw Maria Brems	2	-	0
Johanna Meertens, de dochter	1	-	0
Jan Vonck en vrouw Elisabeth Cleeren	2	-	0
Anna en Maria Dominicus en Jan Gijsen de kinderen	0	-	3
Anna Maria Vonck en Jan Heijboers dienstboden	1	-	1
Rosa van Meel <u>houkint</u>	1	-	0
Adriaen de Qlerck en vrouw Elisabeth Broeckhoven	2	-	1
Cornelia Pluijms <u>thuisligger</u>	1	-	0
Cornelis Pluijms en sijn kint Jacobus Pluijms	1	-	1

Peter Hendrickx en zijn vrouw			
Catharina Denissen	2	-	0
Cornelis Hendrikcx 't kint	0	-	1
Adriaen van Campen en Janna			
Maria vd. Linden de vrouw	2	-	0
Ingnatius Meertense <u>Houkint</u>	0	-	1
Jan Seelen en zijn vr. Anna de			
Hart	2	-	0
Ferdinandus Seelen <u>houkint</u>	0	-	1
Cornelis Schouten en sijn kin-			
deren Adam en Maria Schouten	3	-	0
Adriaen Everts en vrouw			
Catharina Gijsbregts	2	-	0
Joanna, Janna Catharina Everts			
de kinderen	0	-	2
Peter Withaegs en vrouw			
Cornelia Theuns	2	-	0
Janna, Anna, Dorothea en Hendrick			
Withaegs, de kinderen	0	-	4
Pieter Sijmons en vrouw			
Catharina Anthonissen	2	-	0
Maria, Anna Catharina, Cornelia			
en Jan Sijmons, de kinderen	1	-	3
Jan Jansen en vrouw Maria de Bock	2	-	0
Anna Catharina, Maria Anna, en			
Jacobus Jansen de kinderen	0	-	3
Pieter Cleeren en zijn vrouw			
Cornelia v.d. Veecken	2	-	0
Hendrick Maes en Jenne Anthonissen			
dienstboden	1	-	1
Jan en Hendrick Cleeren <u>thuis-</u>			
<u>leggers</u>	2	-	0
Pieter Jansen en zijn vrouw			
Elisabeth Roosenboom	2	-	0
Pieter Roosenboom en zijn vrouw			
Anna Claessen	2	-	0
Machiel Martien Claessen, de			
broer	1	-	0
Peeter Leijs en zijn vrouw			
Anna Cath. Cuijpers	2	-	0
Cornelis Baks en Jenne Langeman			
dienstboden	2	-	0
Pieter Cuijpers en Marynis			
Geerlinks, <u>thuislegger</u>	1	-	0
Cornelis van Dooren en zijn vrouw			
Catharina van Welle	2	-	0
Cornelia en Catharina v. Dooren			
de kinderen			
en Allegonda Havenaers, de meijdt	3	-	0

De wed. Joos Hamels en haar kinderen Cornelis Theuns, Joseph Theuns en Clara Maartens	4	-	0
Jan Kegelaers en zijn vrouw Cornelia Vermalen	2	-	0
Anna Kegelaers 't kint en Maria Gabriels, <u>houkint</u>	0	-	2
Jacobus Hendricks, de knegt	1	-	0
Joan Benjamin Poelman en vrouw Cornelia Gelou	2	-	0
Jan, Janna en Cornelis Poelman de kinderen	0	-	3
De Wed. van Adriaen Vermalen	1	-	0
Adriaen Aerts en zijn vrouw Catharina de Moor	2	-	0
Cornelis de Moor is <u>thuislegger</u>	1	-	0
Anthonie van Staey en vrouw Catharina Meynckens	2	-	0
Maria, Lena en Pieter Jan van Staey, de kinderen	0	-	3
Joost Meynckes, <u>thuijslegger</u>	1	-	0
Jan Theijssen en vrouw Maria Mertense	2	-	0
Maria Cath. Theijssens en Cornelis Brill de kinderen	0	-	2
Pieter Theijssen <u>thuislegger</u>	1	-	0
Jan van Sundert en vrouw Maria Wouters	2	-	0
Jan van de Moer en zijn vrouw Maria Wijnen	2	-	0
Cornelis, Adriaen, Paulus, Denis, Maria Catharina Elisabeth, Cornelis en Anna de kinderen	2	-	6
Er waren in 1749	91 personen	boven de 16 jaar	
Er waren in 1749	49 personen	onder de 16 jaar	
Totaal der inwoners	140	in 1749	

Aantal gezinnen 34- gemiddelde gezinsgrootte $4 \frac{3}{25}$ persoon.

De reeds geschetste toestanden in de jaren 1747/1748 hebben tot gevolg gehad dat tussen de jaren 1746 en 1749, de bevolking met 103 personen is teruggelopen.

In procenten is dit ruim $42\frac{1}{2}$ procent.

Het aantal kinderen verminderde met de helft. Zij betaalden de hoogste tol. Naar verhouding is dit percentage hoger dan de verliezen van alle bij de 2e wereldoorlog betrokken landen gedurende 5 jaar. Hieruit blijkt dan ook duidelijk hoe kwetsbaar de maatschappij en de bevolking in vroeger dagen was.

Dit ging dus eveneens op voor de omringende plaatsen. Uit de reeds eerder geplaatste cijfers over Hoogerheide, Woensdrecht en Zuidgeest blijkt dat de toestand te Putte toch het meest ongunstig was. De verliezen waren daar procentueel gemiddeld 10% hoger. Dit is echter alleszins te verklaren uit het feit dat aan een grens meer troepen "vastzaten", maar ook meer "passanten" waren die hun vluchtige verblijfplaats ijlings de rug toekeerden. Er was dus meer sterfte, en meer vertrek.

Toestand der bevolking in 1760   gemeentearchief Putte

Inventarisno. 283

Het aantal inwoners bedroeg toen:

Boven 16 jaar   116 personen

Onder 16 jaar   114 personen

Totaal   230 personen

Aantal gezinnen 45. Gemiddelde gezinsgrootte 5 11/100 persoon.

Het aantal gezinnen dat in 1749 tot 34 was teruggelopen is weer met 11 eenheden gestegen.

De gezinsgrootte is van $4 \frac{3}{25}$ persoon, overigens het laagste getal, weer toegenomen met ± 1 persoon.

Het inwonertal steeg in dezelfde periode 1749-1760 met 90 personen, ofwel met $64 \frac{3}{10}\%$ ten opzichte van 1749.

Het herstel tot op bijna de cijfers van 1746 was in 11 jaar tot stand gekomen. De vrede-toestand, de opengevallen plaatsen en het recuperatievermogen hebben dit bewerkstelligd.

De toestand in het jaar 1800 is enigszins onduidelijk, de gegevens zijn genomen uit het "hoofdgedboek" kohier van een omslag over de gezinshoofden voor de kosten van de dorps-huishouding, inventarisno. 231, Gemeentearchief Putte.

Het getal der inwoners van dat jaar is niet exact vast te stellen omdat de "bijdragen" per gezinshoofd geheven werden. In de bedragen speelde wel het aantal kinderen mee.

Er waren ruim 78 gezinnen à ± 5 personen dus ± 390 inwoners.

Wat schrijnend opvalt is dat er in de jaren van de oorlog vele gezinnen ten onder zijn gegaan.

Het aantal houkinderen, meestal wezen en thuisliggers, alleenstaanden, was groot. De gegevens van 1749 tonen dit duidelijk aan.

Wanneer in 1811 op last van de Franse overheid registers van geboorten, huwelijk, en overlijdens worden aangelegd, is de loop der bevolking van dan af beter te volgen. De bevolking bleef overal, hetzij wat aarzelend, toenemen.

Naast brood is de aardappel, (voor ± 1725 nog vrijwel een zeldzaamheid), in de 20e eeuw, het voornaamste volksvoedsel geworden. Dat de bevolking toch niet snel toenam was gelegen in het feit dat ondanks de hoge geboortecijfers de kindersterfte zeer groot bleef. Na 1900, toen de medische wetenschap op een hoger plan kwam, en naderhand de antibiotica zijn rol ging spelen, kon het sterftcijfer

aanmerkelijk worden teruggedrongen..

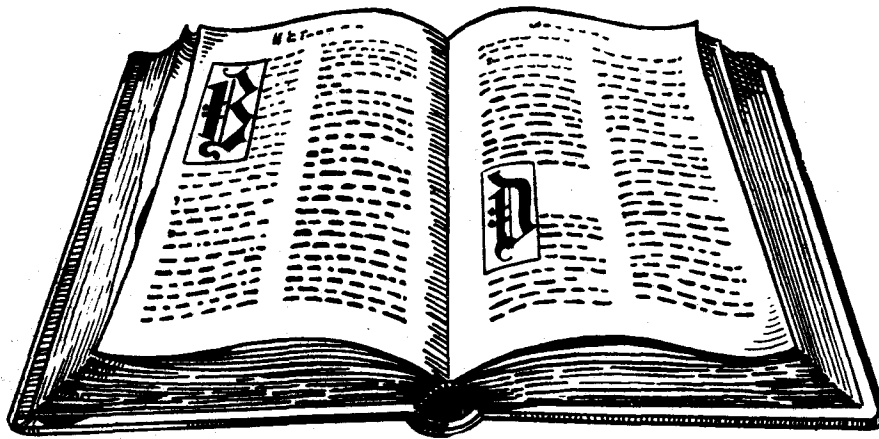
Ook de verbeterde hygiëne en het betere voedsel hebben hierin een rol gespeeld.

Dit alles resulteerde in een snelle bevolkingsaanwas in de 20e eeuw.

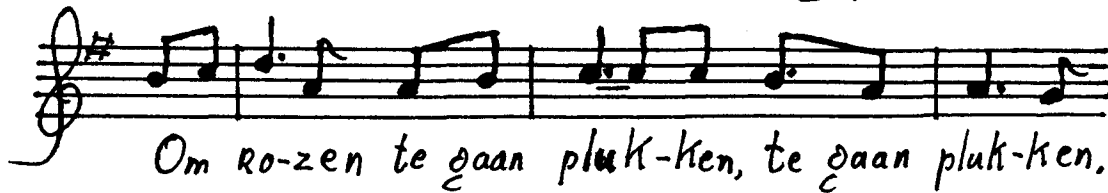
Het is misschien daarom goed dat wij 20e eeuwers een geconfronteerd worden met de bevolkingscijfers uit vroeger tijd, en wat daarop van invloed was.

Februari 1983

A.J. Pijnen.

Er was eens 'n meisje zeer vroeg opgestaan

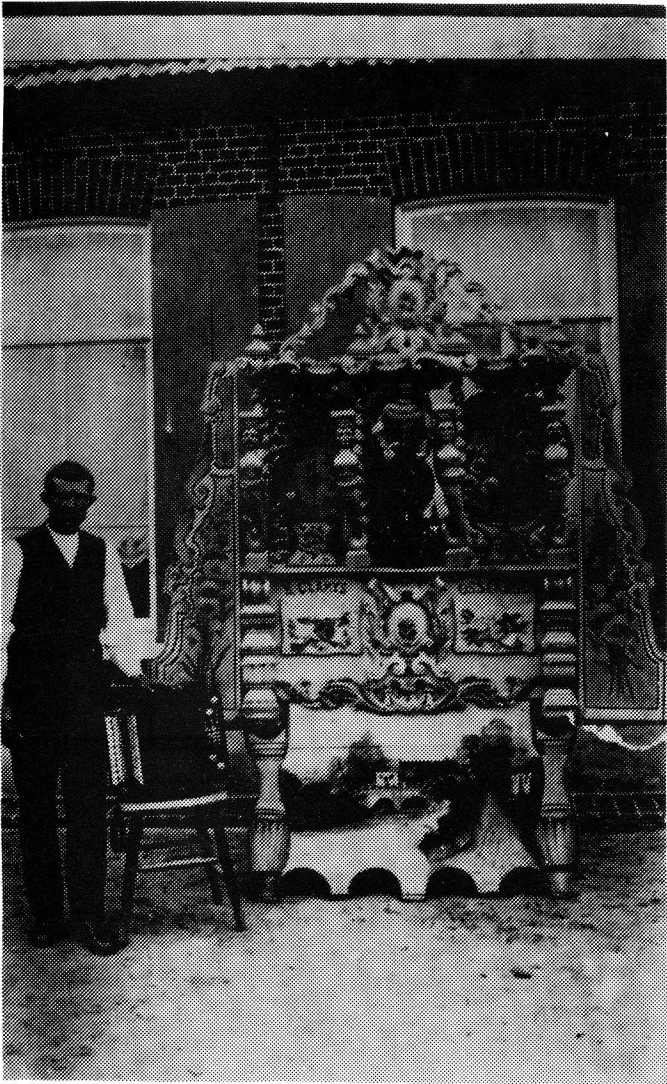

2. Wat zag zij in haar vaders Klein bogaartje staan (2x)
't Was een ruiter, ja een ruiter, ja, een ruiter, ja een ruiter,
Met wonden belaân.
3. Toen sprak er die ruiter: verschrik er maar niet (2x)
Want ik sta hier vol met wonden, vol met wonden, vol met wonden,
maar ik sterf nog niet.
4. En wat trok z' uit haar zijde een doek hij was wit (2x)
Daar verbond zij ja de ruiter, ja de ruiter, ja de ruiter,
Zijne wonde mee dicht.
5. Maar onder het verbinden werd deze doek rood (2x)
En toen stierf er ja die ruiter, ja die ruiter, ja die ruiter,
De martelaarsdood.
6. En nu heeft er dat kindje geen vader niet meer (2x)
Gene vader, gene moeder, gene zuster, gene broeder,
Wat een droevig hartzeer.

Tekst bijeengebracht door:

Mevr. S. de Vos - Musters.

Werkgroep oude liedjes etc.

Hondseind

Vijverhoeve

Boerincap te September 1891

OSSENDRECHT IN OUDE WEGEN IX

Vervolg van Tijding 1982/3

We ontlene onze gegevens o.m. aan de kaart van Ossendrecht en Hoogerheide getekend door D.M. Hattinga dd. 1747.

Kaarten van de bekende landmetersfamilie de gebroeders Petrus Josephus Adan en Henri Adan resp. dd. 1741 en de kaart van 1761 behorende bij het cijnsregister van Ossendrecht.

De eerste kadastrale kaarten van het kadaster te Breda dd. 1825 De facsimile topografische kaart van de topografische dienst te Delft verkend in 1836 en 1856 gegraveerd op het topografisch bureau in 1836.

De kaarten behorende bij de wegenlegger van 1905 en 1947 van de gemeente Ossendrecht.

Ter verduidelijking is een kaartje van de plattegrond van de gemeente Ossendrecht bijgevoegd met de situatie van de wegen en straten zoals de wegenlegger der gemeente in 1947 aangaf.

"De Vijverweg"

No. 72 op het kaartje, loopt van de kruising Burgm. Voetenstraat-Dorpstraat - Kerkstraat in N.W. richting tot de Vijverhoeve.

(Deze werd pas in 1937 zo genoemd). In vroeger tijd kon men van hier verder lopen: op de kaarten van 1747 (Hattinga) en 1760 (cijnsregister) staat een pad dat van de Vijverhoeve afdaalde (door het terrein waar nu de sportvelden zijn) naar de Heiloo. deze kruiste, na verderop de Trambaan gekruist te hebben, uitkwam op de Berghoeve. Het laatste stukje (Trambaan-Berghoeve) bestaat nog steeds.

Van latere datum nog niet te zien op bovengenoemde 18e eeuwse kaarten, is het pad dat in de wegenlegger van 1947 "*de weg langs de Pottebergen*" genoemd wordt. Het dateert waarschijnlijk van na 1834, toen Ossendrecht weer een eigen R.K. parochie kreeg en de bewoners van Calfven, in plaats van in Hoogerheide, nu daar ter kerke gingen. Dit pad, dat tot de Heiloo met het hiervoor genoemde samenviel, liep van daar tussen het bouwland door en kwam ter hoogte van waar nu de boerderij van Hendrickse is, op de Trambaan uit. Het was een zeer druk gebruikt "*Kerkepad*" tot dat de tijd kwam dat men niet meer te voet ter kerke ging.

Nadien werd er weinig gebruik meer van gemaakt en de aanleg van de sportvelden betekende het definitieve einde van dit oude "*Kerkepad*". Heden tendage eindigt de Vijverstraat dus bij de Vijverhoeve. Beide ontlene hun naam aan de bij de hoeve gelegen vijver. Deze is in zoverre merkwaardig dat hij water vasthoudt

ondanks dat hij op een hoog punt gelegen is. Waarschijnlijk bevat de ondergrond ook hier leem. Over de ouderdom van deze vijver is niets met zekerheid te zeggen, op de kaarten van 1747 en 1760 is hij niet te zien, wat niet wil zeggen dat hij er toen nog niet was; de hoeve staat al wel ingetekend.

De Zandstraat

No. 73 op het kaartje, loopt van de kruising Calfven-Heistraat naar de Peerdenbergseweg. Hij is al getekend op de kaart van 1746, maar zal wel ouder zijn, want het is een rechtstreekse toegang van het hoge zand (Calfven) sterk dalend naar het nieuwe polderland, waar de Wilhelmiëten van Huybergen rond 1600 bezittingen hadden. Het is een mooi voorbeeld van een zgn. holleweg. Het eerste stuk is met keien verhard, de rest is steenpuin dat door de inwoners al vele jaren wordt gestort.

In de wegenlegger van 1947 wordt zelfs apart vermeld "puin", wat bij andere wegen niet het geval is. Het stuk land noordelijk van het begin van de Zandstraat (waar nu de bungalow van Jansen staat) wordt wel Geuzenhoek genoemd, misschien in tegenstelling tot het aan de andere kant van de Zandstraat gelegen grondgebied van de Wilhelmiëten. De naam Zandstraat spreekt verder voor zichzelf.

De Zandvlietseweg

No. 74 op het kaartje, loopt van de Laagstraat naar de grens met België. Op de wegenlegger van 1947 wordt het eerste stuk, namelijk van de Laagstraat tot de kruising met het Geleg, Driessensdreef genoemd. De naam Driessensdreef komt van een vroeger in de nabijheid van de kruising met de Laagstraat gelegen boerderij de Driessenshoeve. Vroeger woonde hier namelijk de familie Driessens, nu de familie Withagen, de tweede van die naam.

Ook op de wegenlegger van 1905 is er sprake van Driessensdreef. Het laatste stuk van de weg grenst aan het bos, daar staat ook nog een huisje. In die omgeving werden in de jaren zestig veel Nederlandse waren aan de Belgen verkocht, die ze dan clandestien de grens over brachten. De weg naar Zandvliet staat al getekend op de kaart van Hattinga, dd. 1746.

De Langeweg via de Kabeljauw bestond toen nog niet, de Zandvlietseweg was toen de meest voor de hand liggende verbinding tussen Ossendrecht en Zandvliet.

De Zuidpolderdijk

No. 75 op het kaartje, loopt van de Oudedijk naar de Armendijk, vlak bij de Belgische grens. De rijweg van het gedeelte het dichtst bij de Oudedijk, loopt langs de oostkant van de dijk, na ongeveer 400 m. steekt de weg de dijk over en loopt verder langs de Westkant, het eertse stuk is inmiddels verhard (in 1947 nog niet) de rest is onverhard. De dijk scheidt de Zuidpolder van de Nieuwe Zuidpolder. De eerste is in 1741, de tweede in 1809 (her) bedijkt. Op de kaart van Hattinga staat in dit gebied "*geïnoneerde landen van Ossendrecht en Santvliet bedijkt, anno 1651, en doorbroken den 26 Januari 1682*".

Hattinga vermeldt de hernieuwde inpolderingen nog niet. Op de kaart van 1825 staat de weg vermeld als de dijk van de Zuidpolder.

De Zuster Marie Adolphinestraat

No. 76 op het kaartje, loopt van de kruising Hondseind - Kon. Wilhelminastraat naar de kruising Kerkstraat - Molenstraat. De straat is vernoemd naar Kaatje Dirks, later als zuster Marie Adolphine ter dood gebracht in China in 1900.

Haar geboortehuis stond op de hoek van de Leivevrouwestraat - Marie Adolphinestraat, het is in 1982 afgebroken. Thans bouwt men op deze plaats een kapel ter harer ere.

(zie voor Marie Adolphine verder Tijding no. 2/1979)

In de raadsvergadering van 17 april 1947 is de straatnaam Hondseind vanaf Willem van der Poel tot de brouwerij veranderd in Zr. Marie Adolphinestraat en vastgesteld op de dd. 27 april 1947. Vermeldenswaardig is misschien nog dat van omstreeks W.O. II tot de tijd dat de televisie algemeen werd in deze straat in zaal Victoria ("De Spies") de bioscoopzaal voor de Zuidwesthoek gevestigd was, waaraan velen aangename herinneringen zullen bewaren. Een vermaarde bewoner uit deze straat was "Schoetje" met zijn draaiorgel waarmee hij in 1930 in Roosendaal een 1e prijs behaalde.

Naschrift

Bij het bestuderen van de oorsprong van de Ossendrechtse wegen-namen is ons opgevallen dat de overheid er naar gestreefd heeft namen van vroeger te laten voortbestaan; vaak echter op een andere, in de buurt gelegen plaats, waardoor soms verwarring kan ontstaan. Voorbeelden hiervan zijn Mutsestraat, Hondseind, 't Hoefke, Vogelenzang.

Hiermede is de serie "*Ossendrecht in oude Wegen*" ten einde. Wij hopen spoedig verder te kunnen gaan met "*Putte in oude wegen*".

Hoogerheide januari 1983

Werkgroep Toponomie

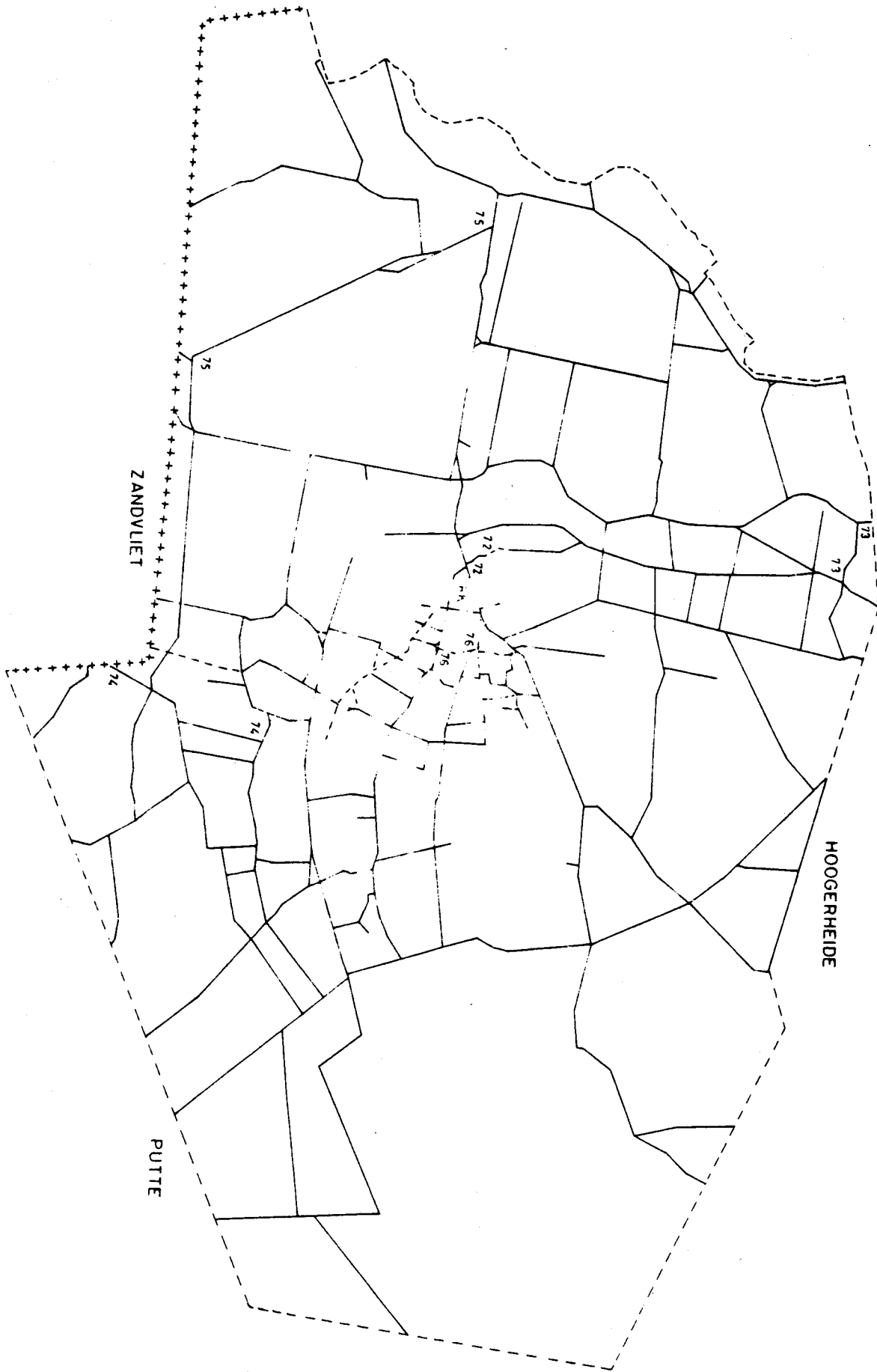
J. vd. Bussche

Mevr. Nijssse-Steketee

C.J. van Opdorp

E. Suykerbuyk.

In de vorige aflevering van Tijding (1982/no.3) is een storende fout geslopen; er staat bij de Vosseweg; "Als dat het geval is moet de verklaring gezocht worden in de persoonsnaam Vos....enz." Dit moet zijn: "Als dat niet het geval is enz..."

*Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's Gravenhage.*

*Tijding, Kroniek van de Heemkundekring
't Zuidkwartier.*

*Lidmaatschapskosten f.25,-- per jaar,
tnv. Penningmeester 't Zuidkwartier,
nr. 140521437, Rabobank Ossendrecht,
postrek.nr. bank: 1107397.*

TIJDING TIJDING
=====